

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav hospodářských a sociálních dějin

Libuše Riegrová – Bráfová

Životní postoje v rodinných souvislostech

Libuše Bráfová – Attitudes Towards Living In Family Circumstances

Bakalářská práce

Berenika Urbanová

Vedocí práce: Prof. PhDr. Jiří Štaif, CSc.

Praha 2007

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu. Dále prohlašuji, že nemám námitek proti půjčování nebo zveřejňování mé bakalářské práce nebo její části.

V Praze dne 3. září 2007

.....
podpis

OBSAH

Úvod.....	4
1. Dětská léta a Maleč.....	7
1.1. Maminka. Tatínek. Dědeček.....	9
2. Školní léta.....	12
2.1. Vyšší dívčí škola.....	12
2.2. Penzionáty.....	14
2.3. Další vzdělání.....	16
3. Svět Libuše Riegrové.....	18
3.3. Imperativ práce.Víra.....	18
3.4. Literatura.....	20
3.5. Divadlo.....	21
3.6. Společenský život.....	23
4. Svobodné povolání nebo krb rodinný?.....	27
4.1. Role mužská. Role ženská.....	29
4.2. Albín Bráf.....	31
5. V kruhu rodinném a pro zájmy národní.....	36
Summary.....	38
Seznam literatury.....	39
Archivní prameny.....	42

ÚVOD

Tématem mé bakalářské práce budou mladá léta Libuše Riegrové-Bráfové (1860–1930). Tato výjimečná žena se narodila do výjimečné rodiny. Byla vnučkou Františka Palackého a dcerou Františka Ladislava Riegera a svým pozdějším sňatkem s předním národohospodářským politikem Albínem Bráfem sama do jisté míry v linii žen významných mužů pokračovala.

Libuše byla nejmladším dítětem Marie Riegrové, rozené Palacké, a Františka Ladislava Riegra. Sestra Marie Riegrová, později provdaná Červinková, se narodila roku 1854 a bratr Bohuš roku 1857. Ač byly rozdíly mezi dětmi rodiny Riegrových z hlediska "velkých dějin" minimální, při bližším pohledu můžeme sledovat značné rozdíly jak z hlediska vzdělání, tak individuálního přístupu jednotlivých sourozenců. Rodina Palackého a Riegera nikdy ženám ze svých řad právo na vzdělání a politickou informovanost neupírala. Navíc byla přístupna moderním trendům (co se týče vzdělání je tento fakt neoddiskutovatelný) a právě Libuši se dostalo mnohostranného a do jisté míry už i netradičního způsobu vzdělání. Byla jednou z prvních absolventek Vyšší dívčí školy v Praze a později studovala na Ecôle Superieure v Morges ve Švýcarsku a v penzionátu S. Caillot v Nizze. Její vzdělání, aktivity, doba i specifické povahové rysy měly vliv na to, že se Libuše značně odlišovala od své starší sestry Marie.

Osou mé práce bude analýza vztahů Libuše Riegrové-Bráfové ke skutečnostem, jež jí obklopovaly a které si sama do jisté míry vytvářela. Její dětský svět, rozprostřený mezi domem v Pasířské ulici a rodinnou usedlostí na Malči na Chrudimsku, vztah Libuše k matce a otci, k dědečkovi Františkovi Palackému, k sourozencům Bohušovi a k sestře Marii. S poněkud odlišným světem se setkala při nástupu do školy – byl to svět nových vztahů a autorit a také prvních individuálních projevů, kdy za mladou dívku už nevolí pouze rodiče, ale i volba – například přítelkyň – je už svobodná. Zcela novou zkušeností byly pro Libuši dva zahraniční pobyty, které byly ještě větší školou samostatnosti, než vyšší dívčí škola pět minut chůze od matčina domu. Školní léta mladé slečny Riegrové navíc zapadají do období, kdy se školní výuka stávala více a více progresivní a penzionáty, kde studovala, představovaly v tomto ohledu kvalitní výuku v evropském kontextu. Zde už můžeme Libušin svět považovat za do jisté míry již utvořený. Vybírá si knihy, které chce číst a začíná chodit do divadla na představení, jež shlédnout chce. Individualita je dotvořena v momentě, kdy Libuše hledá uplatnění ve vytouženém svobodném povolání a může si dovolit odmítnout ženicha, jenž se o ní uchází.

Co se týče pramenů, s nimiž jsem pracovala, nejdůležitějším zdrojem mi byly materiály z fondu Libuše Bráfová a ostatních členů rodiny, které jsou uloženy v Archivu Národního muzea v Praze. Sekundární literatura je poměrně obsáhlá, ale jedná se především o práce, které postihují pouze parciální skutečnosti mého tématu a nebo tvoří pouhý rámec, do něž je možné téma zasadit. Naopak pramenná základna je neobvykle rozsáhlá. Fond Libuše Bráfová tvoří v Archivu Národního muzea položku čítající 38 kartonů, pozůstalost ostatních členů rodiny je neméně obsáhlá. Myslím, že i pokud jde o písemnosti a jejich množství, stojíme zde před důkazem o vědomí členů rodiny Palackých a Riegrů o výlučnosti svého postavení a o plánovaném vytváření svého vlastního odkazu a odkazu svých předků. Palackého potomci byli opravdu pamětliví svého slavného děda a jeho monumentálního historického díla ohledně zaujetí, s nímž zapisovali svou každodennost se skutečností historického přesahu (jedná se zde především o rozsáhlé zápisky Marie Riegerové-Červinkové). Přes to, že v případě své práce považuji korespondenci členů rodiny Riegrovy za pramen klíčový, musela jsem se chtít nechtít vzdát snahy o její komplexní prostudování, číslo bylo prostě příliš vysoké. Z podobných důvodů je má práce ukončena sňatkem hlavní protagonistky, neboť celý život Libuše Riegrové-Bráfové by vydal na práci minimálně diplomní.

Kromě korespondence se v pozůstalosti Libuše Riegrové-Bráfové dochovala řada jiných pramenů. Jedná se především o deník z mládí, nejrůznější zápisníky a kalendáře, jakýsi čtenářský deníček, či spíše seznam četby, vlastní vzpomínky na dětská léta (bohužel nejsou datovány), i vzpomínky na vyšší dívčí školu a na dědečka Palackého (kde je překážkou pro jejich analýzu navíc jejich neuspořádanost). Dále opisy materiálů rodinných příslušníků i jiných lidí, nějak s rodinou svázaných a řada dalších pramenů, jako jsou nejrůznější zápisníčky, diáře, skicáky, lístky se vzkazy a podobně.

S hodnocením dětství a mládí Libuše Riegrové-Bráfové je spojen jeden problém. Autentické prameny z této doby se do jisté míry liší od jejího vlastního reflexivního pojetí ve starším věku. Nejedná se zde ani tak o problém rozporu faktů jako takových, ale spíše změny jejího vlastního způsobu vnímání. Vývoj osobnosti člověka je plně závislý na časové trajektorii jeho osobnostních dějin a v případě Libuše Riegrové-Bráfové je tento vývoj zcela pochopitelný. Libuše Riegrová-Bráfová přežila vlastně všechny své blízké, tedy nejen své rodiče, sestru, bratra, ale i manžela a syna. Žena, jíž postihly podobné rodinné tragédie, vnímá pochopitelně svou minulost odlišně od doby, než kdy jí žila. Osobnostní vývoj se tedy v podstatě stal hlavním tématem mé práce, v níž jsem se snažila nalézt Libuši Riegrovou jako člověka, nikoliv se smířit s tím, že je jen jednou marginální položkou v toku dějin.

Metodologicky mi posloužil citát Marca Blocha, významného představitele školy Annales, který prohlásil, že historik se v podstatě podobá lidožroutovi z pohádek v tom, že ví, že v jeho lovišti to musí být cítit pachem člověčiny.

Závěrem úvodní části bych ráda poděkovala panu Prof. PhDr. Jiřímu Štaifovi, CSc., nejen za trpělivé vedení mé práce a celou řadu podnětů, které mi ukázaly směr, jímž se ubírat, ale také za téma práce samotné, k němuž mě přivedl.

Dětská léta a Maleč

Libuše Riegrová se narodila 21. června 1860 v Praze, jako třetí a nejmladší dítě Františka Ladislava Riegra a Marie Riegrové, rozené Palacké. Libušin o tři roky starší bratr Bohuš přišel na svět 29. května 1857 a nejstarší Marie, které se říkalo Mária, se narodila 9. srpna 1854.

Můžeme předpokládat, že její rané dětství bylo zcela harmonické, navíc, je poměrně dobře zrekonstruovatelné, a to především ze Zápisků Marie Červinkové-Riegrové¹ a z Pamětní knihy malečské².

Oba dva prameny nás zavádějí do takřka idylického okruhu Riegrovy rodiny a vypovídají mnohé o jejich každodenním životě. Ten se v podstatě odehrával ve dvou prostředích, buď v domě Palackých a Riegrů v Pasířské ulici (dnešní Palackého ulice) v Praze³ v zimních měsících a na letní měsíce, konkrétně od poloviny května zpravidla do konce září, se rodina přesouvala do záměčku Maleč u Chotěboře, který koupil František Ladislav Rieger v roce 1862 od hraběte Xavera Auersperga⁴, tedy v době, kdy byly Libuši dva roky. Jak v pražském bytě, tak v rodinném sídle panoval čilý společenský život, Riegrovi si zvali jak členy širší rodiny, tak řadu nejrůznějších známých a to hlavně do Malče.

Zámek v Malči milovaly všechny děti a s ním měly později spojenou většinu vzpomínek na dětství. Paní domácnosti zde byla Libušina matka, Marie Riegrová a její manžel za rodinou jezdil vždy, když se mohl uvolnit ze svých pracovních povinností. František Palacký na Malči pobýval docela často a pracoval zde stejně pilně jako doma v Pasířské ulici, na Malči měl dokonce vlastní pracovnu, která sloužila i jako ložnice). Zámecká budova sama o sobě měla dvě patra a patro první sloužilo jako reprezentační část celého sídla. Hlavním místem pro setkávání rodiny byl i zde umístěný červený salon, kde večer usedala rodina se svými hosty. Součástí domu byla i rodinná kaple, již nechala Marie Riegrová zasvětit Nanebevzetí Panny Marie. S pobyty duchovních na Malči souvisí i název hostinského

¹ ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrová.

² ANM Praha, fond Libuše Bráfová, karton 2.

³ Přenosilová, Věra: Mac Nevenův palác – Památník Františka Palackého a Františka Ladislava Riegra. – In: Staletá Praha. Sv. 23 (1997), s. 7-16.

⁴ Houdková, Zlatuše: Všední život Františka Riegra a jeho rodiny na letním bytě v Malči v letech 1862-1903. – In: Opera Historica 4 (1995), s. 256-265. Malečský zámek byl postaven na počátku 17. století a doznal několika úprav, ta nejpodstatnější před tím, než se Riegrovi stali majiteli, se odehrála v roce 1827 k němu bylo přistavěno levé křídlo, část druhého poschodí a schodiště na severní straně budovy. Vybavení záměčku odkoupil Fr. L. Rieger od původního majitele a doplnil je vlastním starším nábytkem, jenž získal po prodeji rodného mlýna v Semilech. Kolem záměčku se rozprostírala rozsáhlá zahrada s rybníčkem.

pokoje v prvním patře, jemuž se říkalo "Velebný"⁵. Podle pozdějších vzpomínek Libuše mělo každé dítě z Riegrovy rodiny svou vlastní verandu, která nesla jeho jméno. Na "Mariině verandě", která byla umístěna na hospodářském stavení, se často za deště svačovalo.⁶

Zápisky Marie Riegrové-Červinkové dokládají téměř idylické dětství, které tu děti Riegrovy trávily. I díky podrobnému popisům činností máme téměř přesný obraz, toho, jak byl pro rodinu rytmizován čas na Malči i jak jej trávily děti. Kromě drobnějších povinností – učení, šití, částečné vypomáhání v domácnosti (soudě podle starší sestry Marie) – se chodilo na výlety, oblíbenou zábavou byla plavba na loďce po přilehlém rybníčku, sbírání květin i nejrůznější dětské hry. Například 8. září roku 1866 si dvanáctiletá Marie poznamenala, že u příležitosti Dne narození Panny Marie napekly koláče a pozvali si děti z okolí, s nimiž si hráli "na slepou bábu a kolo", "na proplétání", "na zlatou bránu", hru "Kokeš, co chceš", "Černá bílá", "jo a ne", "co má pěti všecho lítá", "na plátno", "na proč a proto", "na Plumsack" a "na paní tetu"⁷. Malá Libuška ráda chodila ke studánce. Jinak děti rády opečovávaly svůj koutek na zahrádce a v dopisech, které si později psaly, se často informují o tom, jak zahrádka prospívá, či nikoliv. Vášeň pro zahradničení se malé Libuši stala jednou málem osudnou, když nabírala vodu na zalévání, tak spadla do rybníka a zachránil jí bratr Bohuš. Tou dobou byl v Malči i dědeček Palacký, jemuž později děti příhodu velmi dramaticky líčily. S věkem bližším bratrem Bohušem Libuše též ráda chodila lovit ryby a pomáhala mu sbírat žížaly⁸.

Zápisky Marie Riegrové-Červinkové obsahují i informace o událostech, které se děly v okolí. Například červenec roku 1866 a pruská vojska vytrhly malečské obyvatele z jejich letní idylky, matka Libuše Marie Riegrová pomáhala místním obyvatelům tím, že se přimlouvala za snížení rekvizic a rozdávala léky proti právě vypuknuvší vlně cholery.

Jak válku vnímaly děti? Po počátečním ohromení (například nad uniformami pruských vojáků - nadšení vzbudili hlavně husaři v modrém) a strachu o tatínka, který společně s dědečkem Palackým cestoval tou dobou z Vídně⁹, nastalo spíše roztrpčení nad škodami způsobenými armádou a Mária si lehce nazlobeně poznamenává, že jí zkazily její dvanácté

⁵ tamtéž.

⁶ Bráfová – Riegrová, Libuše: Maleč za Františka Palackého a dra Františka Ladislava Riegra. – In: Vlastivědný sborník východočeský, Svazek IV., 1929.

⁷ ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrová. Zápisky.

⁸ ANM Praha, fond Libuše Bráfová, karton 31. Mé vzpomínky na dětská léta.

⁹ Honcová, Jaroslava: Palacký a Rieger v Říčanech za prusko-rakouské války v roce 1866. – In: F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století. s. 233-236.

narozeniny¹⁰. Na šestiletou Libuši události zcela jistě také zapůsobily a měly patrně i jistý vliv na to, že později se nerada učila němčině¹¹.

Libuška byla prý "maličká, krásná holčička", jak vzpomíná Anna Lauermannová-Mikschová. Od této přítelkyně Márinčiny máme také zachovaný popis domu v Pasířské, který oproti idylické Malči působil prý poněkud "tísňivým dojmem" s příznačným "nedostatkem barev". *"Vedle malého salonku byl velký salon, na jehož šedé stěně stáli na konsolách Schwanthalerovi čeští králové. I zde byl temně zelený nábytek. Světlo, zadržené prejzovou střechou protějšího křídla, vnikalo sem jakýmsi zakaleným přísvitkem, v němž se mračily všechny předměty tu umístěné, bílí králové na šedé stěně, temně zelený nábytek i dvě zlaté harfy, skryté jako mrtvé panny pod sněhobílými mušelinovými závěsy."*¹² Mimo jiné byla v salonu portrétní rodinná galerie, kde dívky například obdivovaly olejomalbu Františka Tkadlíka na níž byl vyobrazen dědeček Palacký jakožto třiaadvacetiletý jinoch a dále nejružnější krajinomalby. Galerie čítala například díla Josefa Hellicha, Amálie Mánesové a Julia Mařáka.¹³

Maminka. Tatínek. Dědeček.

Marie Riegrová, dcera Františka Palackého, Libušina matka, se ve svých dvaceti letech provdala za politika Františka Ladislava Riegra. Marii bylo domácím učitelem náboženství, Františkem Schneiderem, přímým žákem Bolzanovým, vštípeno cenit si nade vše duchovních a nadzemských hodnot a osobní štěstí hledat v úctě k Bohu a ve službě bližnímu. Paní Riegrová dokonce i prý působila jakýmsi nehmotným dojmem: *"Nemluvná paní žlutohnědých, velkých očí, s hlavou ke straně skloněnou, paní, jež činila dojem bud' na stvolu podlomené květiny nebo ještě spíše světice, zraněné přetrpěným mučením. Tvář paní Riegrové, která té doby často trpěla krutými bolestmi, byla rysů prostě vznešených a její oči zářily jiskrou pravdivosti, čímsi mimosvětským. Po celé dětství pociťovala jsem před ní*

¹⁰ ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrová. Zápisky (8. srpna 1866).

¹¹ Když psala své přítelkyni Karle o plánovaných studiích ve Švýcarsku, byla ráda, že nemusí jet do Saska, kde jsou jen "samí protivní Němci" (ANM Praha, fond Libuše Bráfové, karton 23. Dopis Karle 8. 9. 1875) a když její bratr Bohuš studoval v roce 1876 v Halle-Wittenbergu, ptala se, zdalipak se s těmi "buršáky" vůbec přátelí. ANM Praha, fond Bohuš Rieger, karton 7.

¹² Lauermannová-Mikschová, Anna: Lidé minulých dob. Kniha lidských a básnických osudů. s. 10.

¹³ Později k nim přibyla díla například Antonína Hudečka, Heleny Emmingerové, Františka Kavána, Aloise Kalvody, Zdenky Braunerové.

Přenosilová, Věra: Mac Nevenův palác – Památník Františka Palackého a Františka Ladislava Riegra. – In: Staletá Praha. Sv. 23 (1997), s. 7-16.

jakousi úzkost"¹⁴, vzpomínala Anna Lauermannová-Mikschová. Před paní Riegrovou si prý málokdo dovolil hlasitě se zasmát. Je zajímavé, že vzpomínky obou dcer na matku jsou v tomto ohledu rozdílné. Mária měla v paměti její srdečný smích a Libuše psala: *"Maminka musí nyní často do divadla – ale to je dobře, neb se přece ráda směje – chodí jen na veselohry."*¹⁵ Pravdu bude mít v tomto ohledu patrně Mária, která napsala, že úsměv její matky znali jen ti, které měla ráda.¹⁶ I přes zjevně asketické rysy v povaze paní Riegrové, měla zároveň tato žena prý pochopení pro děti a jejich potřeby pohybu a zábavy. Libuše přímo napsala, že maminka měla pochopení pro její "vášnivou" duši. Výchovy své matky si později hluboce cenila, nebýt jejího vlivu, stal by se z ní údajně "tvor nesnesitelný."¹⁷ Libuše se svojí matce téměř se vším svěřovala a jejich vztah můžeme bezpochyby nazvat jako velmi vřelý.

František Ladislav Rieger se 21. června roku 1860 vrátil z Vídně, kde o týden dříve předložil císaři Františku Josefovi I. memorandum o povolení vydávání novin, ve skutečnosti však bylo memorandum významným pokusem o formulaci politického programu národní strany. V Praze na nádraží byl Rieger bouřlivě uvítán zástupem lidí. Když přišel domů, do Pasiřské ulice, našel svojí ženu Marii v porodních bolestech a téhož dne se narodilo jejich třetí a nejmladší dítě, dcera Libuše. Narození Riegrový nejmladší dcery tedy zapadá přesně do období, kdy po nuceném přerušení politické aktivity v padesátých letech jeho hvězda začala opět stoupat, což ovšem neznamená, že by jakkoliv zanedbával svou rodinu. Děti naopak tatínkův příjezd netrpělivě očekávaly. Libuše se živě zajímala o politické dění, jehož byl její otec hlavním účastníkem, nedělala to ovšem tak programově, jako její sestra Marie.

Dědeček Palacký byl ctěn a milován celou rodinou. Občas vyšel ze své pracovny, aby si poslechl muzicírování dětí (miloval Mozartovy a Beethovenovy sonáty, Chopinovi ale už zcela neporozuměl) a v přestávkách konverzoval. K ženskému pohlaví byl prý starosvětsky galantní. Libušiny zápisky z deníčku láskyplný vztah, který rodina ke slavnému dědovi měla, potvrzují: *"Dědečkovi není ještě dobře, má ještě v noci kašel, přáli by jsme si všichni aby ho již zlobit přestal a doufáme také že Malečský vzduch bude mít příznivý vliv na to."*¹⁸

"Dědečkův narození den se slavně odbyl – bylo zde mnoho hostí, velký koncert – dejž Bůh aby

¹⁴ Lauermannová-Mikschová, Anna: Lidé minulých dob. Kniha lidských a básnických osudů. s. 10.

¹⁵ ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrová, karton č. 3. Dopis z 20. února 1882.

¹⁶ Červinková – Riegrová, Marie: Marie Riegrová rodem Palacká, její život a skutky. Praha 1892. s. 182 – 183.

¹⁷ ANM Praha, fond Libuše Bráfová. Mé vzpomínky na mladá léta.

¹⁸ ANM Praha, fond Libuše Bráfová. Deník 23. května 1875.

*ještě dlouho mezi námi byl..."*¹⁹ Nicméně ani ne do roka Palacký zemřel a Libuše, která se nedlouho před tím vrátila ze svého prvního zahraničního pobytu, litovala, že si dědečka nemohla (stejně tak jako bratr Bohuš toho času studující ve Štrasburku) více užít. František Palacký skonal 26. května roku 1876 v Praze a Libuše popisuje, jak se tuto událost dověděli na Malči: *"My zde v Malči nevěděli nic – ten čas, když dědeček umíral. Byli jsme v zahradě (...), tu přišel p. Brož a chtěl mluvit s Václavem, já myslela, že záležitost hospodářská a zatím – Teprve ráno jsme se dozvěděli - a sice telegram temného obsahu pro nás. Nic víc než: "Povězte, že obávané se stalo." (...) Chudáček dědeček, byl by ještě rád žil. Říkával sice, když mám dějiny ukončené, rád umřu, ale po banketu pravil – umřel bych rád, ale když vidím jak mě máte rádi, nerad bych vám tu mrzutost udělal."*²⁰ Část rodiny, která byla v Malči se okamžitě vydala do Prahy (Libuše byla překvapená obrovským množstvím smutečních praporů, které po cestě spatřila), kde se u dědečkova lože dlouho vzpomínalo: *"Rozmlouvali jsme dlouho o dědečkovi – plakali – ráno přinesli již dědečka balzamizovaného do salonu – nyní byly smuteční obřady. (...) Na to byl dědeček odnešen do radnice, chodili jsme každý den k němu (...) Pohřeb popisovat nebudu, bylo to příliš velkolepé."*²¹

¹⁹ ANM Praha, fond Libuše Bráfová. Deník 21. června 1875.

²⁰ ANM Praha, fond Libuše Bráfová. Deník 21. června 1876.

²¹ tamtéž

Školní léta

Vyšší dívčí škola

Ze zápisů Marie Riegrové-Červinkové vyplývá, že od svých šesti let dostávala Libuše první soukromé lekce. Jejím domácím učitelem byl pan Piha, který za ní docházel domů do Pasířské ulice. Jinak se Libuši věnovala především její starší sestra Marie, která jí předčítala a pomáhala jí učit se číst a psát. Na Městskou vyšší dívčí školu nastoupila Libuše o čtyři roky později, tedy roku 1871. Městská vyšší dívčí škola, která byla zrovna o rok dříve pro velký zájem rozšířena na čtyřtřídní, byla založena roku 1863²² a měla velmi dobré jméno. V roce, kdy na školu nastoupila Libuše Riegrová, došlo k zásadní školské reformě. Říšský zákon (tak zvaná Hasnerova reforma) z roku 1871 nařizoval mimo jiné povinnost prodloužit vzdělávací povinnost o dva roky (ze dvou let na čtyři), měla tedy trvat do čtrnácti let věku.

Výuka byla velmi kvalitní, což bylo dáno jak učitelským sborem (malíř Soběslav Pinkas, Petr Mužák, učitel zpěvu Leopold Zvonař a další), tak moderním vyučovacím plánem. Učilo se zde náboženství, českému, francouzskému a německému jazyku, dějepisu, zeměpisu, počtům, měřičství, přírodopisu, zpěvu, kreslení, ženským ručním pracím a tělocviku. Libuše Riegrová prospívala buď výborně, nebo chvalitebně, menší potíže jí činily pouze počty, kreslení, krasopis, zpěv a měřičství, z nichž měla za 3, ve třetí třídě dostala trojku opět za měřičství a účetnictví a dále šití šatstva a šití na stroji. V posledním ročníku měla na vysvědčení "dobře" opět ze zpěvu a podle dopisu sestře soudě, jí nešel opět krasopis, z něhož při poslední písemné práci dostává opět trojku. Sestru, tou dobou již vdanou, ovšem také informuje, že až na ni a dvě spolužačky, neví nikdo nic ze zeměpisu, dále píše o zajímavé diskusi, kterou ve škole vedly, totiž o tom, jakou barvu má moře.

Podle deníku soudě vzpomínala absolventka Městské vyšší dívčí školy na léta tam strávená velmi ráda a často se k nim ve vzpomínkách vracela.

²² Libuše Bráfová později přičítala nemalý vliv na založení dívčí školy v Praze své matce, Marii Riegrové, která prý působila na manžela i svého otce, aby byla zřízena škola "pro mladé Češky".

ANM Praha, fond Libuše Bráfová. Dodatky k historii Vyšší dívčí školy.

Malínská, Jana: Protichůdné názory české společnosti na vzdělávání dívek a žen v 19. století. – In: F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století. s. 166-180.

Když ve svých deseti letech Libuše nastoupila do školy, rozšířil se i okruh lidí, s nimiž se stýkala. Už to nebyli pouze sourozenci, bratřenci a sestřenice a děti z okolí Malče. Ve škole se Libuše seznámila s přítelkyněmi Jindřiškou, Karlou a dalšími, s nimiž si psala pravidelně o prázdninách a na jejichž listy vždy netrpělivě čekala. Dívky dokonce založily jakýsi vlastenecký spolek. Dávaly si staročeská jména jako přezdívky (v případě Libuše to nebylo nijak zvlášť nutné, ale například dívka s poněkud germánsky znějícím jménem Karolína, se v dopisech podepisovala jako Drahomíra) a často ukončovaly svá psaní zvoláními typu:

"Na zdar! Sbohem

Sláva Čechům Sláva"

Zvolání se ke konci dopisu několikrát opakuje a je doplněno větami typu: *"neukazuj toto psaní žádnému"*, *"řídíme se podle pravidla: co na srdci, to jazyku"*, *"milujme se vespolek, toho se držíme"* a podobně²³.

Kdy děvčata svůj spolek rozpustila (a jak se vůbec jmenoval), nevíme, ale v prosinci roku 1874 už neexistoval, jak se dozvídáme z dopisu Libuši od sestry, ovšem po absolvování měšťanky měla už děvčata přeci jenom jiné starosti a dívky se informují především o tom, co dělají a hlavně co čtou. Ovšem prázdniny po skončení měšťanky dívky víceméně oplakaly a o to více nedočkavě čekaly na svá psaní. Libuše si velmi přála, aby jí v Malči Karla navštívila, ale nevěděla, zda k tomu její matka dá svolení. Námitky proti nejlepší přítelkyni Libušky měla však i sestra Márinka, která Libuši psala, že je Karla pro ní příliš všední děvče a že za několik let to sama pozná. Nestalo se tak, protože Karla náhle zemřela ve věku patnácti let. V zápise v deníku ze 17. září 1875 Libuše píše, jak nemůže uvěřit tomu, že zde Karla již není a vzpomíná na téměř symbolický poslední dopis který od nejlepší přítelkyně dostala: na "Pohřbu krále Ferdinanda" se Karle prý nejvíce líbila znělka:

"Já přišel po stech letech k hrobu

jenž býval někdy hrobem mým

a hrobník zpívaje mou píseň

mé kosti házel k ostatním..."

Pro Libuši, která Karlu povýšila na svou nejlepší přítelkyni (což nebyl nikterak obyčejný status, dívky tomuto titulu přikládaly obrovský, ba posvátný význam²⁴), byla její smrt obrovským šokem: *"Ztratila jsem Karlu. Nemám nyní žádnou přítelkyni v pravém smyslu. S*

²³ ANM Praha, fond Libuše Bráfová, karton 23. Nežjištěná korespondence osobní. dopis od Karolíny Libuši z 5. září 1871.

²⁴ Titul "nejlepší přítelkyně" byl pro dospívající měšťanské dívky, jak se zdá, něčím takřka posvátným. Potřeba důvěrnice, ověřená posvátností jedinečnosti právě oné spřízněné duše, měla až romantický charakter. Do jisté míry mohly být tyto romantické představy projekcí k objektům pro dívky tehdy zakázaným – k mužům. Co pro

*Jindřiškou jsem již jako odcizena*²⁵. Na štěstí pro ní o měsíc později odjela studovat do Švýcarska a truchlení po nejlepší přítelkyni překryly starosti jiného druhu.

Penzionáty

V říjnu roku 1875, tedy jako patnáctiletá, odjela Libuše Riegrová studovat do dívčího ústavu (Exile Supérieure de Jeunes Filles) v St. Gallen. Posílat dívky do zahraničních penzionátů jak německé, tak francouzské jazykové provenience bylo pro dívky z lepších rodin obvyklé již od šedesátých let 19. století²⁶. Rozhodnutí poslat Libuši studovat do zahraničí komentuje budoucí první česká lékařka Anna Bayerová v dopise přítelkyni: *"Onehdy tu byl Rieger, dceru dal do St. Gallen, syna do Stuttgartu. Dcera se má naučit němčině... V ústavu jsou samá mladá děvčata, ale většinou mluví jen dialekty, takže sotva tam mnoho získá. Sem jí nechtěl dát, zdálo se mu to prý trochu nebezpečné z mravního ohledu."*²⁷ Proč byly pro Riegra "z mravního ohledu" nebezpečné místní ústavy, není zcela jasné, ovšem kromě osvojení němčiny (a ostatních jazyků) získala půlročním pobytem v penzionátu Libuše dost: minimálně bylo Švýcarsko pro Libuši první školou samostatnosti. Sama Libuše se do Švýcarska těšila, nicméně zcela cizí prostředí, jak kulturní, tak jazykové, bylo pro patnáctiletou dívku, doposud přivyklou pouze domovu, něčím zcela novým. Učila se zde francouzsky, německy a anglicky.

Režim v penzionátu byl poměrně náročný, své matce jej v dopise popisuje takto: *"Vstáváme ráno časně, v 7:00 hodin se snídá, v 8:00 začíná učení. V pondělí franština, počty, kreslení a tělocvik, pak v domácnosti všelicos, oběd a odpoledne franština, němčina, svačina, pak některá piano, některá kreslení a některá angličtina. Pak práce – háčkování a pletení, pak večere a práce."*²⁸ V úterý se dívky učily dějepisu, zeměpisu, opět francouzštině a krasopisu. Odpolední rozvrh se shodoval s pondělním a přibýlo k němu ještě šití. Středeční program byl následující: přírodopis, francouzština, počty, účetnictví a odpoledne následovaly práce. Čtvrtek: domácí hospodářství, němčina, francouzština, náboženství a odpoledne kreslení.

Libuši znamená "Nejlepší přítelkyně" ozřejmuje v zápisku v deníku takto: *"Na nic mě nestačí povrchní známost s někým abychom se viděly někdy, mluvily a bavily jsme se – přítelkyni své se chci se vším svěřit, dbát na její úsudek, ona mi má být podporou – jakož já ji- my musíme mít stejné náhledy v životě. Musíme být přítelkyně po celý čas, ne jen na nějaký čas!"* tamtéž.

²⁵ ANM Praha, fond Libuše Bráfová. Deník. 31. října 1875.

²⁶ Lenderová, Milena: K hříchu modlitbě. Žena v minulém století. Praha : Mladá fronta, 1999. s. 61.

²⁷ ANM Praha, fond Libuše Bráfová, karton 31. Výpisky z dopisů Anny Bayerové o členech Riegrovy rodiny

²⁸ ANM Praha, fond Marie Riegrová, karton 2.

Pátek: dějepis, zeměpis, francouzština, tělocvik a práce. Sobota: přírodopis, domácí hospodářství, němčina, tělocvik a odpoledne spravování šatstva²⁹. Jen v neděli měli dívky volno a byl čas psát domů. Libuši se podle dopisů velmi stýskalo po rodině i po domově, časem si však zvykla a stesky přicházely už jen v době psaní blízkým. Později se i jinak uzavřená Libuše začínala účastnit "společenského života", chodila s dívkami na výlety, sáňkovaly na silnici a také tancovaly a hrály šarády.³⁰

"Franština" jí podle jejích vlastních slov bavila, a pro to se jí i učila rychleji, na rozdíl od němčiny, kvůli které především v penzionátu na přání rodičů studovala. Z angličtiny nebyla také příliš nedšená. Z dějepisu probíraly hlavně nejnovější dějiny, za což byla Libuše velmi vděčná, protože na měšťance v Praze nejnovější dějiny nedokončily. V jedné lekci si měly dívky vybrat osobnost z dějin a mít o ní přednášku: mladá slečna Riegrová si zvolila Jana Husa. Nejvíce Libuši asi obtěžoval tělocvik (*"jsou to takové hlouposti, darmo trávím čas!"*³¹), tělocvična byla venku a dívky si nezřídka přinesly z hodiny omrzliny.

Uprostřed pobytu v penzionátu (kolem Silvestra roku 1875) Libuše pobývala čtrnáct dní u rodinných známých pana a paní Vojáčkových v Curychu a účastnila se různých společenských akcí. Večery s místní slovanskou společností byly také jistě příjemným vytržením z rytmičtějších dní v penzionátu a také jakýmsi dotykem s domovem. Od dívčího "vlastenčení" ve spolku si Libuše v cizině tříbila názory na vlast a domů se velmi těšila (*"Odletím jako pták do Čech, do krásných Čech. Ovšem Švýcarsko je krásné, ale nad Čechy není. Když jsme v Curychu zpívali české písně, jak mě ty drahé melodie roztoužily po vlasti! V cizině člověk teprve pozná co vlast jest"*³²) a žádala, zda by při zpáteční cestě nebylo možné jet přes Čechy ve dne. V pozdějším dopise se tohoto přání zříká ve prospěch vidět své blízké co nejdříve. Své vlastenecké stesky po domovině shrnula později pregnantněji v dopisu sestře Márině: *"Zdá se mi že city takové jako je láska k domovu, k vlasti, odloučením se jen sílí a rozněcují."*³³

Pobyt v cizině už v Curychu Libuše hodnotila pozitivně, naučil jí již výše zmíněné samostatnosti a tomu, že *"už nejsem takovým peciválkem jako jsem posud byla"*.³⁴ Studia v zahraničí pobyt v St. Gallen nebyla ukončena, přibližně o rok později, od března roku 1877, byla Libuše Riegerová poslána na studijní pobyt do Francie, konkrétně do penzionátu Institution de Demoiselles v Nice. Díky předešlé zkušenosti se už Libuše pobytu v

²⁹ tamtéž.

³⁰ ANM Praha, fond Marie Červínová-Riegrová, karton 2. Dopis z 5. prosince 1875.

³¹ ANM Praha, fond Marie Riegrová, karton 2. Dopis ze 21. listopadu 1875.

³² ANM Praha, fond Libuše Bráfová, Deník.

³³ ANM Praha, fond Marie Červínková-Riegrová, karton č. 3. Dopis z 25. března 1877.

³⁴ ANM Praha, fond Libuše Bráfová, karton 7. Dopis z 22. ledna 1876.

cizině nijak nebála. Nebála se tím méně, že v penzionátu byla se svou přítelkyní Hermínou ("Amerikánka se španělskou řečí"), již poznala v St. Gallen. Mezi dívkami sice později došlo k jistým konfliktům (Hermína, jak se zdá, zatracovala český jazyk a Libuši tyto "plané hádky" nemálo trápily, protože češtinu považovala za svůj rodný, tedy nejmilovanější jazyk a kromě toho se podívovala netoleranci své přítelkyně, protože přeci "každý jazyk má své krásy"). Pobyt v Nice přinesl očekávané prohloubení znalostí jazyků, protože francouzštinu už podle všeho ovládala velmi dobře, v angličtině jí sice dělala problémy výslovnost, ale těšila se, až jí bude ovládat natolik, aby mohla číst anglické básně. Na rozdíl od předchozího pobytu byla Libuše spokojenější jak s učitelkami, tak s vychovatelkami. Navíc dívky podnikaly zajímavé výlety, a není proto divu, že pobyt zde Libuši utekl rychleji než v St. Gallen.

Další vzdělání

Z jazyků dále ovládala Libuše ještě ruštinu. Během pobytu ve Švýcarsku se spřátelila s jednou Ruskou, Nadinou, která na ní silně zapůsobila. Hodiny ruštiny brala patrně v Praze od roku 1876. V její pozůstalosti jsou dva korespondenční lístky pro matku, které jsou napsány v ruštině.

V Praze Libuše chodila na hodiny kreslení k Amálii Mánesové, sestře Josefa a Quida³⁵. Malířská škola Amálie Mánesové byla známá po celé Praze a většina měšťanských dívek (mezi mnoha jinými i Libušina sestra Mária a Aninka Mikschová, provdaná později jako Lauermannová³⁶) pravidelně docházela na hodiny ke slečně do starého průchozího domu mezi tehdejší Širokou ulicí (dnešní Jungmannova) a ulicí Vodičkovou, kde měli sourozenci ateliér. Není pochyb, že dívky jejich talentovaná a originální učitelka nemálo ovlivnila. Mánesová měla navíc dar být pro mnohé důvěrníci, která jim rozuměla. Ony si jí na oplátku nemálo vážily jako umělkyně, navíc si cenily obětavosti, s níž pracovala pro dobro svých bratrů.

³⁵ ANM Praha, fond Libuše Bráfové. Amálie Mánesová a sourozenci její.

Libuše Riegrová – Bráfová, jakožto žačka Amálie Mánesové, sepsala tuto knížku ve vzpomínce na svoji učitelku kreslení a také pro to, aby očistila Mánesovou od pomluv. Základní tezí její krátké studie je to, že Mánesová obětovala svůj talent, aby se mohla starat o své bratry. O studii se velmi pochvalně vyjádřil historik umění V. V. Štech.

³⁶ Lauermannová-Mikschová, Anna: Lidé minulých dob. Kniha lidských a básnických osudů. s. 24. - 38.

Lauermannová- Mikschová dává v diskuzi s Milošem Jiránkem ohledně Amálie Mánesové za pravdu Libuši Bráfové, když píše: "*Brožurka paní Bráfové shoduje se téměř do slova s mým názorem i s mými zkušenostmi v té věci.*"

Libuše kreslila a malovala skici často na výletech. V její pozůstalosti se dochovalo několik sešitků, většinou s krajinkami. Zdá se, že talent měla průměrný – ostatně jej sama takto hodnotila (viz níže). Na Městské vyšší dívčí škole byl jejím učitelem kreslení Soběslav Hyppolit Pinkas, jenž její práci opakovaně hodnotil jako "dobrou".

Libuše se také, jako jiné měšťanské dívky, učila hře na klavír. V Malči jí a bratra učila sestra Marie a jak sama vzpomíná, byla to prý pro její sestru "zkouška trpělivosti".³⁷ Dalšího hudebního vzdělání se jí dostalo v Hudebním vzdělávacím ústavu Theodora Högra, který navštěvovala v letech 1877 - 1878³⁸.

³⁷ ANM Praha, fond Libuše Bráfová, karton 31. Mé vzpomínky na mladá léta.

³⁸ ANM Praha, fond Libuše Bráfová, karton 1.

Svět Libuše Riegrové

Imperativ práce. Víra

Od roku 1875 (tedy po ukončení měšťanky) si Libuše začíná psát v celkem pravidelných intervalech deník. Kromě několika dopisů kamarádkám a sestře (které ovšem zachycují Libuši ještě jako dítě) přibývá s deníkem pramene obsahujícího sebereflexivní záznamy. Již od prvního zápisku ze 22. dubna 1875 zde najdeme motivy, které se pak v deníku stále opakují. Jsou to především na straně jedné stížnosti na vlastní lenost a potřebu pravidelné práce a na straně druhé Libuše často vyjadřuje nespokojenost se svým přístupem k životu, s melancholickými náladami: *"Když veselá jsem byla, zdálo se mě, že to není to opravdové. Práce mě netěšila jak jindy, potěšení mi bylo lhostejno jestli mě maminka chválila, bylo mi to lhostejné, a jestli maminka mě něco vytýkala, rozesmutnilo mě to."*

Na jiném místě: *"A tu se ve mně nahromadí tolik smutných myšlének, a hlavně pak večer v posteli anebo i samotě si musím ulehčit pláčem, když chci pak přestat nějaká myšlénka smutná najednou mi napadne a já nemohu přestat. Spoléhám se v myšlénkách, když si vzpomenu na tu svou popudlivost, vždy na svou pevnou vůli, myslet, že se mě to podaří svou nedůtklivost přemoci, ale když to na mě přijde, zapomínám na všechna dobrá předsevzetí majíc jen na mysli příčinu svého rozčilení. Měla bych snad vyjít vždy v takový den na nějaké tiché místo v zahradě anebo k milé mé studánce, v přírodě nejspíš podaří se utišit a zapomenout a tak vždy dále pokračovat v opanování sebe samé, až bych konečně nikam nemusela chodit a sama v sobě našla dosti síly k podobnému úkolu."*³⁹ Často také, i přes tuto melancholičnost, vyjadřuje přání být v "dobrém rozmaru", aby z ní rodiče měli radost: *"Budu také s sebou spokojenější, když se budu vynasnažovat přemáhat a hledět být vždy ve stejném rozmaru a tatínka a maminku obveselovat."*⁴⁰ A tak jsou první pubertální krize identity korigovány imperativem potřeby práce a lásky k bližnímu, tedy v duchu bolzanovské filosofie, ve které spatřovala Libušina matka základy žití jako takového. Duchovní odkaz Bolzanův přinesl do Palackého rodiny František Schneider,⁴¹ profesor náboženství na pražské

³⁹ ANM Praha, fond Libuše Bráfová. Deník. 15. dubna 1875.

⁴⁰ tamtéž

⁴¹ Sak, Robert: Rieger. Konzervativce nebo liberál? s. 116.

Lorenzová, Helena: Hra na krásný život. Estetika v českých zemích mezi lety 1760 – 1860. s. 104.

technice, a zvláště silný vliv měla tato náboženská filosofie právě na Marii Palackou – Riegrovou a na její dceru Marii. Mladší Libuše, ačkoliv pochopitelně ovlivněná výchovou v tomto duchu, nepřijala do detailů tentýž životní postoj.

Naopak si často stěžuje na svůj náboženský chlad a nebo jej dokonce pouze jen komentuje (*"víš, že nejsem příliš nábožná."*⁴²). V prvním dopise matce ze St Gallen: *"Ptáš se jestli mám Bolzana – nebylo místo a není ani čas číst."*⁴³ Aby toto jednostranné citování nesvědčilo téměř o Libušině ateismu (který ani nebyl u dívky jejího postavení a doby možný), nutno dodat, že pozdější nabídku své matky o zaslání bolzanovských modliteb přijala s vděčností. Spíš se zdá, že víra byla pro mladou slečnu Riegrovou více prostředkem pro hledání vlastních postojů a identity. Již od patnácti let prosí v modlitbičkách psaných do deníku za to, aby byla dobrou křesťankou a její víra zůstala zachována (*"Ó Bože, přispěj mě slabé pomocí a ochranou svou, uděl mě víru a nábožnost – křesťanskou lásku, naději, pokoru.."*⁴⁴), často také, jako by přesvědčovala samu sebe, že východiskem a cestou ke štěstí je právě víra (*"Jsem o tom přesvědčena, že jedině náboženství by mě mohlo učinit šťastnou"*⁴⁵) a v zápětí zcela skepticky dodává: *"Co jsem vykonala.. vždyť ani nedovedu být v pravdě nábožná."* Navíc, touha po pravé křesťanské víře jako by byla u Libuše Riegrové zřetelována poměrně střízlivými názory a realistickým vnímáním. Například v St Gallen jí zaujalo kázání o lásce, ale je příznačné, že se jím nedala příliš strhnout a naopak s nelibostí komentovala pastora "divadelní počínání". Občas k zproblematizování postoje k náboženství přispěly i otázky vlastenecké: na svátek sv. Jana roku 1876 dodává, že právě tohoto svatého si nejméně váží, neboť kvůli němu se sv. Václav zanedbává a stejně jej zavedli Němci a jezuiti.

Nicméně tento chvilkový racionalismus (je zajímavé, že tyto kritiky pocházejí z doby, kdy bylo Libuši kolem patnácti let) netrval dlouho, víra v Boha zůstala součástí Libušina světonázoru až do smrti.⁴⁶ Ale zdá se, že se k ní obracela spíše ve chvílích pochybností nad sebou, nikoliv jako v případě její matky a sestry, kdy potřeba sebezdokonalení a lásky k bližnímu se staly trvalou konstantou řídící celý život těchto žen. Touhu po sebezdokonalení měla v silné míře i Libuše, ale na rozdíl od sestry Marie nebyla tato potřeba tak silně spjata pouze s vírou v Boha. Ze vzpomínek Anny Lauermannové – Mikschové víme, že Márince veškeré návaly veselí a štěstí působily do určité míry následné výčitky svědomí o vlastní sobeckosti. Po prvním plese, který se jí líbil, si tuto libost až sebemrskácky vyčítala, totiž že

⁴² ANM Praha, fond Marie Riegrová, karton 2. Dopis z 28. listopadu 1875.

⁴³ ANM Praha, fond Marie Riegrová, karton 2. Dopis z 31. října 1875.

⁴⁴ ANM Praha, fond Libuše Bráfová. Deník, rok 1875 (přesněji nedatováno).

⁴⁵ ANM Praha, fond Libuše Bráfová. Deník, rok 1875 (přesněji nedatováno).

⁴⁶ Lauermannová – Mikschová, Anna: Lidé dob minulých. Kniha lidských a básnických osudů. s. 126.

je lehkomyšlná a děsila se toho, že se stane "koketní". Na rozdíl od Marie si Libuše chvíle štěstí dokázala vychutnat a později se k nim s neskrývaným sentimentem vracela.

Literatura

*"Smím se zeptat, co čteš? Slyším, že zvládneš knihu za dopoledne. To je přece mnoho, když taková dravá čtenářka spotřebuje knihu k snídani, k večeři i k obědu!"*⁴⁷ psala Mária tehdy čtrnáctileté Libuši. Libuše Riegrová četla opravdu hodně a ráda, a to od chvíle, kdy se číst naučila: *"Pořád dělám něco, mám tolik knih rozečtených!"*⁴⁸. Pramenem o jejím přehledu v literatuře je jak korespondence, tak zmínky v deníku, ale především čtenářský deník, který si vedla přibližně od poloviny let sedmdesátých a pokračovala v něm až do devadesátých let. Sešitek čítá obrovské množství položek, většinou s daty a někdy i se stručnými poznámkami k jednotlivým dílům.

Nejedná se samozřejmě pouze o díla beletristická - v patnácti letech před odjezdem do Švýcarska píše Libuše Karle, že čte jakýsi výbor z přednášek nejrůznějšího druhu univerzity v Sorboně – v originále, asi aby se před odjezdem procvičila ve francouzštině. Z odborné literatury vyhledávala, celkem pochopitelně, historická díla. Kromě Bible "Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě" dědečka Palackého si s velkým zájmem (o kterém svědčí i zevrubné poznámky z jednotlivých kapitol) přečetla například Gindelyho "Der dreissigjährige Krieg". Odbornou literaturu historiografického rázu četla Libuše celý život, intenzivně však v období zájmu o kulturní dějiny (tedy přibližně v době mezi jednotlivými pobyty v zahraničních penzionátech).

Přibližně ve čtrnácti letech četla obzvlášť ráda Andersenovy Pohádky, ale také prý nejznámější eposy: Ilias, Odysseu a Aeneidu. Dále Danteho Božskou komedii a Miltonův Ztracený ráj.

Později četla dnes už klasická díla jak české, tak zahraniční provenience. Namátkou Victora Huga, Honoré de Balzaca, Emila Zolu, Waltera Scotta, Lorda Byrona, Charlese Dickense, Marca Viscontiho, Johanna Wolfganga Goetha, Carla Goldoniho, Jeana Baptista Moliéra, Willama Shakespeara, Alfreda Musseta, Adama Mickiewicze, ale také už Charlese Baudelaira a Henrika Ibsena. Obzvlášť ráda měla literaturu ruskou: Alexandra Sergejeviče Puškina, Nikolaje Vasiljeviče Gogola, Ivana Sergejeviče Turgeněva, Fjodora Michajeloviče

⁴⁷ ANM Praha, fond Libuše Bráfová, karton č. 6. Dopis ze 3. dubna 1875.

⁴⁸ ANM Praha, fond Marie Červinkové, karton č. 3. Dopis z 9. prosince 1874.

Dostojevského a Lva Nikolajeviče Tolstého.⁴⁹ Dále Václava Beneše Třebízského, Julia Zeyera, Svatopluka Čecha, Jaroslava Vrchlického, Aloise Jirásky a další.

Divadlo

*"Ob čas je divadlo vzácnou zábavou. Dobré představení zaujímá celou duši a vede myšlenky směrem takovým, že nás povznáší při výkonech mechanické práce,"*⁵⁰ praví teta Ludmila v kapitole "Zábavy mimo dům" v příručce "Návod mladým hospodyňkám", jenž se zachoval v Libušině pozůstalosti. O funkci divadla jakožto povznášení od mechanické práce v rodině tak elitní, jakou byla rodina Riegrova, můžeme s klidem pochybovat, ale o silné pozici divadla v české kultuře druhé poloviny 19. století pochybností být nemůže. Riegrova rodina byla navíc svázána s institucí Národního divadla tím, že Libušin otec František Ladislav Rieger i dědeček František Palacký se o jeho stavbu skutečně nemálo zasloužili.⁵¹ Není divu, že sečtělá Libuše, stejně tak jako její vrstevníci, považovala chození do divadla za naprostou samozřejmost.

Ovšem neméně obvyklým pro tyto elitní či měšťanské rodiny bylo domácí hraní divadla při večerních sezeních a slavnostech. Na Malči se bez divadelních výstupů dětí Riegrových a jejich přátel nemohla obejít žádná větší sešlost. Například na svátek maminky Marie Riegrové roku 1875 bylo v plánu zahrát pro malečskou společnost hru "Panenské sliby" – tehdy módní typ francouzské veselohry - od Alexandra Freda staršího, ale problémy činilo obsazení hry. Libuše toužila po mužské roli Gustava, ale měla strach, že tomu maminka nedovolí. Nakonec tuto lehce frivolní veselohru ale zakázal tatínek. Tradice hraní divadla nezmizela, ani když děti Riegrovy dospěly. Roku 1885 byl zde secvičen "Zvíkovský rarášek" od tehdy stále více populárního Ladislava Stroupežnického. Na Malči se v rodinném divadle také hrály za pomoci přátel z Prahy první dramatické pokusy Márinčiny,⁵² která psala libreta, a jejího manžela Václava Červinky, který skládal hudbu.

⁴⁹ Není jisté, co Libuše četla v originále a co v překladu. Ve čtenářském deníku má ale jak autory, tak díla cizí provenience zaznamenána většinou v originálním znění. Jisté je, ale že z výše jmenovaných mohla číst v originále téměř všechno, kromě autorů italských a španělských.

⁵⁰ ANM Praha, fond Libuše Bráfová, karton č. 36.

⁵¹ Sak, Robert: Rieger, konzervativce nebo liberál? s. 120.

⁵² Například "Pochod na Balkán" napsala Marie Riegrová jako dárek dědečkovi Palackému k Vánocům roku 1875.

Sochorová, Ludmila: Dvě svědectví o salonu u Riegrů v letech 1882 a 1883.

Hraní divadla patřilo také, jak se zdá, ke společenskému životu v penzionátech. Před Vánoci v St. Gallen dívky měly za úkol secvičit jakousi německou hru, a Libuše tak byla nucena do svého nabytého studijního programu zakomponovat i studium prý dosti "dlouhé a náročné" herecké úlohy "pyšné osoby".⁵³ Ovšem štědrovečerní představení se prý povedlo a Libuše neměla ani trochu trému, jak pyšně informuje v dopise svou matku. Mimo secvičování tohoto patrně vážnějšího kusu se dívky bavily hraním šarád.

Požár Národního divadla roku 1881 zastihl Libuši doma, kdy jej pozorovala z okna, jak informuje v dopise bratra Bohuše, toho času studujícího v Paříži. Z dopisu bratrovi se také dovídáme, jak se Libuši zamlouvalo nové divadlo po rekonstrukci: *"Divadlo je opravdu překrásné, i představení zdařilá. Čtyřikrát jsme už byli. Viděl jsi královské místnosti v divadle? Překrásné – obzvláště modrý salonek s malbami Hynaise - nejvíc se mě na celém divadle líbí. Je věru škoda, že to není přístupno širšímu obecenstvu."*⁵⁴ Ovšem kamenná divadla navštěvovala Libuše od útlého mládí, pravidelně však od návratu ze studií⁵⁵ v Morges a především kolem poloviny osmdesátých let. Soudě podle dopisů sestře Marii, bylo pro ní divadlo tou dobou jedním z hlavních zájmů. Marii, která byla tehdy již provdaná za správce malečského velkostatku Václava Červinku a žila tedy převážně mimo hlavní kulturní dění v Praze, informuje tou dobou Libuše v dopisech téměř výhradně o dění na prknech, jež "znamení svět". Libuše se projevila jako nadšená, ale zároveň kritická pozorovatelka, její hodnocení her je stručné a zároveň výstižné. Hodnotí jak hru samotnou, tak výkony sólistů, scénografii a výpravu. Patrně většinou s maminkou shlédla například veselohru "Šelma sedlák", ze hry "Syn člověka" rodinného známého (a pravidelného účastníka salónů) Františka Věnceslava Jeřábka byla přímo nadšená, dále se jí líbil "Ruslan a Ludmila" (ovšem až na "strašnou" výpravu a na jinak dobře zpívající divu Novákovou, která ale vypadala jako "pimprle"⁵⁶), ale Shakespearův "Othello" jí však nechal poměrně chladnou – sestry Riegrový si, jak se zdá, nepotrpěly příliš na herecké umění manželů Bittnerových, tehdejších hereckých hvězd, a Libuše poznamenává, že by raději viděla cokoliv jiného než Marii Bittnerovou jako Desdemonu. Velkému zájmu se v listech dvou sester těšili Stroupežnického "Naši furianti", jejichž premiéra byla velmi očekávána a sklídila po zásluze nadšené ohlasy. Ovšem ne jen kusu samotnému, ale i jeho autorovi se v dopisech dostávalo pravidelně pozornosti: tajemné iniciály L. S. patří patrně právě dramatikovi a dramaturgovi Národního divadla Ladislavu

⁵³ ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrová, karton č. 3. Dopis z 5. prosince 1875.

⁵⁴ ANM Praha, fond Bohuš Rieger, karton č. 7. Dopis z 22. listopadu 1883.

⁵⁵ Během pobytu v St. Gallen shlédly dívky dva divadelní kusy: Marii Stuartovnu a Viléma Tella.

ANM Praha, fond Marie Riegrová, karton č. 2.

⁵⁶ ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrová, karton č. 3. Dopis z 8. července 1886.

Stroupežnickému, ve společnosti přátel přezdívaném "Stroupa", s nímž se sestry Riegrovy tou dobou stýkaly.⁵⁷

Významné bylo pro Libuši-divačku setkání s ruským divadlem, tedy divadlem zcela jiných uměleckých parametrů. Libuše, pilná čtenářka a obdivovatelka ruské literatury, byla naprosto uchválena představením hostujícího ruského divadla: *"Dávno mě kus tak nerozčilil, nepohnul jako tento – je to silně realistické, však úplně originální, i ruskou pečeť to nese, postavy ruské - tendence velmi morální... Je to úplně jiný svět, než ten z francouzských dramat."*⁵⁸

Společenský život

V domě, kde se Libuše roku 1860 narodila – v Mac Nevenově paláci - bylo živo už od počátku 19. století. Rodina Měchurova pěstovala společenský život který neustal ani v době, kdy dům převzal František Palacký po své svatbě s Terezií Měchurovou.⁵⁹ Nejskvělejší období však nastalo s příchodem Libušina otce, Františka Ladislava Riegra, který po návratu ze studií v zahraničí pociťoval potřebu zřídit salon – jakýsi společenský průsečík svých politických a především kulturních snah. Společenský život v pravém slova smyslu se rozvinul spíše až v době dospělosti Riegrových dětí, protože Marie Palacká-Riegrová zábavy příliš nevyhledávala (a ani zdraví jí to příliš nedovolovalo) a nemohla se tudíž stát múzou salonu, což byla role pro fungování takové společenské instituce zcela nezbytná. Tuto roli však sehrála její dcera Marie Červinková, a to takřka dokonale, obzvláště od doby krachu svého manželství, kdy si roli hostitelky tato čínorodá žena kompenzovala smutek ze svého osobního života.

A právě toto období spadá do doby, kdy Libuše dosáhla věku, kdy se dívky po svém prvním plesu začaly věnovat společenskému životu. Do Riegrova domu tou dobou pravidelně docházela rodina Augusta Braunera (dcery Zdenka a Anna byly přítelkyněmi sester Riegrových a s jejich dvěma bratry Vladimírem a Bohuslavem byly přezdívány jako "Braunerčata"), Josef Durdík, Antonín Gindely, Josef Kaizl, Leopold Heyrovský s chotí,

⁵⁷ Anna Lauermannová – Mikschová popisuje vztah Márinky Červinkové a Ladislava Stroupežnického jako "román".

Sak, Robert: Salon dvou staletí. Anna Lauermannová - Mikschová a její hosté.

Libuše tedy patrně pouze informovala svou sestru : *"Pan L. S. měl rýmu, není to velice zajímavé - ?"*

ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrová, karton č. 3. Dopis z 8. března 1887.

⁵⁸ ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrová, karton č. 3. Dopis z 23. března 1887.

⁵⁹ Sršeň, Lubomír: Pražský salon u Palackých a Riegrových. s. 93. – 107.

rodina Náprstkova, Katynka Hebdová, Quido a Amálie Mánesovi, Antonín Jaroslav Vrtátka, Karel Vinařický, Václav Vlček, dr. Nevole, Mikuláš Miksche a jeho dcera Anna Mikschová provdaná Lauermannová, František Věnceslav Jeřábek, Jaroslav Vrchlický, Josef Václav Sládek, Julius Zeyer, Otokar Hostinský, Ladislav Stroupežnický a mnoho, mnoho dalších.

Později se okruh společenských setkávání rozšířil na domácnost Anny Lauermannové-Mikschové, kterou – po neméně zdařilém manželství, než bylo to Márinčino – pobídl František Ladislav Rieger, aby kolem sebe soustředila umělce a literáty. Nabídka byla vyslyšena a ze salonu Anny Lauermannové-Mikschové na Jungmannově náměstí se stalo další centrum společenského života, které se stalo legendou a překonalo dokonce "dvě staletí."⁶⁰ Dalším místem setkávání byl salon Braunerovský (od sedmdesátých let na nároží ulic Vodičkova – Lazarská) vedený matkou Zdenky a Anny, paní Augustou.⁶¹ Společnost docházející do těchto salonů byla víceméně totožná.⁶²

První intenzivnější zkušenost slečny Libuše se společenským životem však paradoxně pochází z jejího pobytu ve Švýcarsku. Když na Silvestra roku 1875 přijela z penzionátu na návštěvu rodinných známých manželů Vojáčekových do Curychu, trávila tam každý večer s místní vlasteneckou společností: *"Tu jsem se všeličemu přiučila a litovala jsem, že my jsme vždy jen doma seděli – tu teprve člověk vidí, jak neohrabaný je ve společnosti a nesamostatný a co to jest uhlazenost a hezké způsoby."*⁶³ Čím víc si Libuše ve Švýcarsku přivykala a nacházela přítelkyně, tím méně byla spokojená s vychovatelkou, jež je měla na starosti. Pobyt v Curychu jí přiměl, aby se pokusila se svými kamarádkami o nápravu: tak zvaný "Spolek čtyř", kterého se kromě Libuše účastnily dívky Hermína, Mína a Elisa byl založen pro to, že: *"Chceme se samy učit způsobům, když slečna o to nedbá a nikdy v tom ohledu nenapomíná."*⁶⁴ Patrně zůstalo jen u několika schůzek, protože v dalších listech o "Spolku čtyř" už nepadlo ani slovo.

⁶⁰ Sak, Robert: Salon dvou století. Anna Lauermannová-Mikschová a její hosté. s. 49 – 51.

⁶¹ Kodrová, Jitka: Pohled do salonu rodiny Braunerovy.

⁶² Salony navíc ležely od sebe pouhých pár minut chůze. Praha byla ještě ve druhé polovině 19. století v podstatě malým městem a tehdejší elita byla vzájemně velmi provázána. S trochou nadsázky je možné říct, že se víceméně každý znal s každým. Například i v rámci v leččems zvláštní rodiny Braunerovy existovaly stejné kulturní vzorce, jaké známe od Riegrů. Zcela marginálním příkladem může být to, že jak Riegrovi tak Braunerovi mívali ve zvyku tradičně pojmenovávat svého psiho rodinného mazlíčka jako "Šotka". ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrové, karton č. 3. Dopis z 5. prosince 1877.

Lenderová, Milena: Zdenka Braunerová. s. 47.

⁶³ ANM Praha, fond Bohuš Rieger, karton č. 7. Dopis ze 22. ledna 1876.

Věta "My jsme jen doma seděli" potvrzuje v zásadě základní tezi pánů Vlnase a Raka o provinčnosti předních českých salonů v příspěvku "Česká hra na salon" při 18. ročníku Plzeňských symposií.

Salony v české kultuře 19. století. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1999. s. 217 - 223.

⁶⁴ ANM Praha, fond Marie Riegrové, 2. karton. Dopis z 6. února 1876.

Po návratu z Morges přijela Libuše nadšená a s velkou vůlí k dalšímu studiu. Pokud se zúčastnila nějaké společenské akce, bolzanovské imperativy začaly vystrkovat své růžky: *"Myslím, že obcování s Braunerovými bylo mi na škodu – mysl má byla odvrácena od učení – od náboženství a chtěla jsem se pouze bavit. Nyní však doufám, že se to zlepší, mysl má je přirozeně odvrácena k mému učení, zábavy společnosti mě nevytrhují."*⁶⁵

Časem se ale Libuše víc a víc zapojovala do společenského života kolem sebe a v deníku přibývá popisů nejrůznějších společenských událostí, kterých se účastnila. Zpočátku spíš jako pasivní pozorovatel (*"Nebyla jsem pranic v rozpacích a tancovala s velkou chutí, že bych se ale byla dobře bavila, to nemohu říci. Bavím se obyčejně nejlépe když mohu něčemu naslouchati co mě zajímá nebo pozorovati lidi. Proto mě také tanec a vše ty věci brzy omrzely a proto jsem nalíhala na to abychom se vrátili domů."*⁶⁶), později však už jako aktivní účastník: *"Vždyť jsem posud málo světa užívala – chci se bavit - co na tom divného?!"*⁶⁷ a dokonce: *"Doufám, že začnu žít – dle Oblomova!"*⁶⁸

Salony však nabízely poněkud vybranější zábavu než prostou "oblomovštinu": muzicírování, předčítání děl beletristických, básnických i dramatických a také samozřejmě tanec. Nejružnější "taneční zábavy domácí u pana dr. Riegra", nebo "novoroční plesy" se konaly v Pasířské pravidelně. Na Novoroční ples roku 1882 vzpomínala Marie při psaní Zápisků takto: *"Libuše měla bílé šaty tarlatánové se žlutými atlasovými portami - já své lonské bílé šaty atlasové s černými. Bavila jsem se nejvíce s panem dr. Janovským, čtverylky tančila jsem s dr. Janovským, druhou s Václavem, třetí s Růžičkou, čtvrtou s Bráfem a pátou se Stupeckým. U večere seděla jsem s Janovským a po večeri též s ním tančila kotillon – Libuše s Braunerem kotillon, u večere seděla s Bráfem, Lauermannova s Gollem. Společnost se živě bavila..."*⁶⁹.

Na "koflíček čaje, mazaný chlebiček a rozjařené tváře kolem bílého ubrusu" vzpomíná múza Anna Lauermannová-Mikschová, když popisuje intelektuálnější zábavy společnosti svého salonu: *"Mluvílo se o literatuře, Krásnohorská a Vlček v tehdejší Osvětě propagovali čistě národní směr, tehdejší mladí, Sládek, Zeyer, Vrchlický a jiní bojovali o látky kosmopolitické. – Debatovalo se vášnivě o divadle, mluvílo se zuřivě proti tehdejšímu řediteli Mayerovi, mezitím co nový ředitel Fr. Ad. Šubrt seděl tiše jako pěna na konci stolečku. Dělal se hudba. Katyna Hebdová, duše až příliš andělská, zpívala svým sametovým altem, temným a*

⁶⁵ ANM, fond Libuše Bráfová. Deník.

⁶⁶ ANM Praha, fond Libuše Bráfová. Deník.

⁶⁷ ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrová. karton č. 3. počátek roku 1882 (přesněji nedatováno).

⁶⁸ ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrová. karton č. 3. rok 1883 (přesněji nedatováno).

⁶⁹ Sochorová, Ludmila: Dvě svědectví o salonu u Riegrů v letech 1882 a 1883. – In: Žena – umělkyně na přelomu 19. a 20. století. Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy. s. 219.

*teplým jako bezhvězdá letní noc, Glucka i Haendla i tklivé písně národní. Zpívala se Mendelsohnova i Dvořákova kvarteta a půlnoc označil prof. Hostinský dvanácti pádnými akordy, po nichž následovala jeho fantasie, hudební improvizace. To byly vážné chvíle večera, při nichž umlkl smích i živý hovor, Jinak? – Prof. Josef Durdík, s hlavou biblického proroka, dával nám filosofické otázky, ke kterým jsme se nestavěli lépe nežli korintští uličníci k Diogenovi. Nejduchaplnější causeur ze všech byl Jaroslav Vrchlický... "*⁷⁰

⁷⁰ Lauermannová-Mikschová, Anna: Lidé dob minulých. Kniha lidských a básnických osudů. s. 141 – 142.

Svobodné povolání nebo krb rodinný?

"Libuška je zajisté v jistém ohledu méně děckem, než se zdá, třeba měla jakž mnoho dětského na první pohled a to garantuji, že se snaží dostat se z kruhu neuspokojujícího zaměstnání... V Libuše leccos dříme, co se probudí jakmile sama začne se zájmem a jistým cílem se ubírat. Přednost bych dala tomu, kdyby se provdala...", píše Anna Bayerová roku 1885.⁷¹

A Libuše odpovídá sama sobě na podobné otázky v deníku, ale už ve věku patnácti let takto:

*"Pro děvče toho víš dost, z učení jde hrůza, až se vdáš, necháš toho – to je stálý refrén. Tak tedy vdát se, působit v rodinném kruhu má být mým povoláním... Na takovou odpovídám žertem, že chci zůstat starou pannou. Mám touhu po nějakém jiném povolání a takovému bych se mohla lépe věnovat svobodná. Chcete snad jít do kláštera? – slyším za sebou posměšný hlas – ne nikdy, pravím. Jeptiškou se stát, nikdy! Tedy učitelkou? – ne, učitelkou nechci být, hledám nabývati vzdělání všeobecného, těmto se pak dostává odborného. Učitelské povolání je krásné, můžete tu mnoho působit dobrého – ne, pochybuji, že bych já dovedla... Cítím, že to není mým povoláním. Jste snad básnířkou tajnou? – ne, tou nejsem, kdybych byla, nikdy bych nechtěla obohatit naši literaturu lichým pozlátkem a obyčejnými verši. Básnířka opravdová ze mě již jednou nebude. Však spisovatelství vůbec bych mohla být užitečná. Tak to nedávno hýbalo v duši mé..."*⁷²

Ale spisovatelství bylo pro Libuši spíše pubertální romantickou chimérou než činností, jíž by se nějak soustavně věnovala. V jednom dopise pro sestru hovoří o jakémsi překladu, jenž má přijmout Svatopluk Čech do Květů,⁷³ ale bližší informace, než úvahy nad tím, jaký pseudonym si zvolit, sestře nepodává.⁷⁴ Sestra Marie byla daleko plodnější na spisovatelském

⁷¹ ANM Praha, fond Libuše Bráfová, karton 31. Výpisky z dopisů Anny Bayerové o členech Riegrovy rodiny. Výpisky jsou psány rukou paní Libuše, která po smrti Anny Bayerové, s níž sdílela domácnost, získala její pozůstalost.

⁷² ANM Praha, fond Libuše Bráfová. Deník, 3. března 1876.

⁷³ Jedná se patrně o jeden ze dvou překladů z ruštiny, které se dochovaly v její pozůstalosti. Zdali jde o překlad, není však jisté, neboť rukopisy obsahují pouhý text, autor uveden není. Prvnímu textu chybí mimo to i název. Tento začíná slovy: "Povím vám nyní, jaký div se stal u nás v městě Afimevskom", v pozůstalosti je evidován právě pod tímto názvem. Text druhý, nazvaný "Omyl", může být jak překladem, tak autorským dílem Libuše Riegrové. Bližší informace o tehdejší Libušině spisovatelské činnosti patrně neexistují.

ANM Praha, fond Libuše Bráfová, karton č. 31.

⁷⁴ "Nevěděla jsem, jaké jméno si dát, nechtěla jsem nic nápadného ani lehkého k uhodnutí – a přece něco z naší krajiny (pozn. aut.: naší krajinou míněna Maleč) – chtěla jsem nejdříve jméno Terezie Lhotecká, pak jsem to ale změnila na Terezii Malochyňskou."

poli, už jako mladá dívka psala básně, povídky i libreta. Je zajímavé, že právě tyto sestřiny činnosti Libuše komentuje se značnou dávkou ironie: *"Ráda bych věděla, co ona tam kutí v Malči, ta čtveračka – básně, smutnohry, zpěvohry – nevím co všechno, to je velmi podezřelé. Bohuš spisuje, Marie spisuje, jaká to zkaženost světa, pouštět se do nebezpečné dráhy spisovatelské! Nevím pro to nic trefnějšího než "Quelle horeur". Ano, nevýslovnou hrůzou mě naplňují takové zprávy."*⁷⁵

Spisovatelství se tedy nestalo Libušiným povoláním a posláním, jak o tom (byť třeba jen krátkodobě) snila. Nutno ale dodat, že v pozdějším věku do jisté míry naplnila výše zmíněnou myšlenku o své užitečnosti ve spisovatelském oboru.⁷⁶

Učitelské povolání, jehož odmítnutí nijak nespecifikuje, jí asi nebylo blízké jako takové. Způsob, jímž přijímala informace a vzdělávala se, byl do jisté míry elitářský, s čímž by se výchovná práce patrně příliš neshodovala. Zároveň se také patrně nechtěla ochudit o svůj ideál neustálého všeobecného vzdělávání, které by v rutině školy bylo ohroženo. Navíc, budoucí snacha a přítelkyně Libuše Marie Červinková byla učitelkou v Berouně, ale z dopisů vyplývá, že Libuše ani tak nejevila zájem o povolání učitelské jako takové, svou budoucí snachu spíše obdivovala pro fakt nezávislosti a samostatnosti, aniž by brala v potaz to, že učitelství není povoláním tak svobodným, jak si představovala, na což jí Marie Červinková důrazně upozorňovala.

Je zajímavé, že tato často opakovaná a proklamovaná touha po svobodném povolání (*"přála bych si velmi mít samostatné zaměstnání"*⁷⁷) se u Libuše střetávala se vzorci chování, jímž se naučila v celkem konzervativní rodině Palackých – Riegrů. Kupříkladu malířské povolání, o němž sama Libuše uvažovala v rámci své profese (*"Někdy jsem tak zaujatá pro krásy přírodní, že bych si nic tak nepřála jako stát se malířkou. Brzo však se přesvědčení vnutí – nedostává se mi k tomu nadání"*⁷⁸), za níž se vydala Libušina přítelkyně Zdenka Braunerová dokonce do Paříže, komentuje Libuše v dopise Anně Bayerové, poněkud šokovaná, těmito slovy: *"Zdalipak víte, že Braunerovy jedou na zimu do Paříže kvůli Zdence, ona tam hodlá chodit k nějakému mistrovi a vůbec se vzdělávat v malířství, chce se tomu zcela*

ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrová, karton č. 3. Dopis z 8. 2. 1886.

⁷⁵ ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrová, karton č. 3. Dopis ze 13. 5. 1877.

⁷⁶ V pozdějším věku po smrti syna i manžela se věnovala Libuše Riegrová – Bráfová uspořádávání materiálů vlastních, své rodiny i známých osobností své doby. Jedná se zde především o soubor rukopisných poznámek "Dodatky k historii Vyšší dívčí školy", dále "Mé vzpomínky na dětská léta" obsahující torza poznámek o Marii Červinkové, rodičích a Františku Palackém, poznámky o V. Náprstkovi a Tellerovi a poznámky o J. Nerudovi a K. Světlé. Mimo to je ale také autorkou studií "Rieger, Smetana, Dvořák" a "Amálie Mánesová a sourozenci její".

⁷⁷ ANM Praha, fond Libuše Bráfová. Deník, 22. září 1879.

⁷⁸ tamtéž

věnovat." ⁷⁹ Nutno dodat, že toto rozhodnutí bylo velmi netypické pro tehdejší dobu (a české měšťanské prostředí) i v rámci značně "excentrické" rodiny Braunerových.

A jeptiškou, to nikdy – je zcela pregnantní vyjádření. K oddání se víře a asketismu měla blíž Libušina matka, nebo sestra Marie, Libuše byla v tomto ohledu rozdílná.

Deníkové záznamy Libušiny končí tímto zápisem z 11. října 1883, tedy o víc jak sedm let později: *"Nemám vnitřní odvahy, bojím se budoucnosti. Zmizela ta myšlenka, jíž jsem se tehdy před lety oddávala, že přijde čas, objeví se ti to, co je vlastně tvým povoláním, léta za léty miji – a ani o krok dále, naopak. Nejsem tak ohebnou jako před lety... Vidím sice jasně, že by pro mě bylo nejlépe se vdát – i tu ale zajisté při povaze mé prudké utrpení by mě čekalo."*

80

Nicméně se Libuše vdá až za čtyři roky. Patrně si na myšlenku rodinného života musela teprve přivyknout, s čímž souvisí i problém, který Libuše patrně silně pociťovala – jednalo se o mužské a ženské role jak ve společnosti, tak v partnerském vztahu.

Role mužská. Role ženská?

Když se v srpnu roku 1875 na Malči měla secvičovat hra "Panenské sliby", poznamenala si Libuše do deníku: *"Já bych velmi ráda hrála mužskou osobu Gustava, ale maminka by se hněvala, kdybych byla přestrojená..."* ⁸¹. Již jednou zmiňovaná událost, která má tentokrát ilustrovat, jak Libuše vnímala dva světy – mužský a ženský. Pro dívku nebylo asi zcela typické, že by toužila zahrát si mužskou roli. Libuše měla v tomto smyslu k mužskému světu poměrně blízko, protože, ač spolu sourozenci Riegrovi vycházeli velmi dobře všichni tři, věkem byl Libuši bližší její bratr Bohuš, a to především v dětství. Marie spíše na mladší sourozence dohlížela a opečovávala je, zatímco Bohuš s Libuší trávili více času - chodili například na ryby – a sama Libuše to shrnula pregnantně tak, že oproti rozvážné Marii byli oni dva spíše "divochy" ⁸².

Zajímavou diskusi vedla Libuše ve svých šestnácti letech právě se svým bratrem, tehdy devatenáctiletým. Bohuš vytýkal ženskému pohlaví, že ty, které požíly dostatečného vzdělání, aby mohly pracovat ku příkladu na literárním poli, že promrhaly svůj čas a že nic

⁷⁹ Lenderová, Milena: K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století. s. 194.

Lenderová, Milena: Zdenka Braunerová. s. 64.

⁸⁰ ANM Praha, fond Libuše Bráfová. Deník z 11. října 1883.

⁸¹ ANM Praha, fond Libuše Bráfová. Deník z 29. srpna 1875.

⁸² ANM Praha, fond Libuše Bráfová. Karton 31. Mé vzpomínky na dětská léta.

nečiní. Libuše, která si sama téměř neustále vyčítala nedostatek píle, přiznává, že je něco pravdy na jeho tvrzení, nicméně argumentuje takto: *"Bohuš dosti jasně nevidí, že jest to zcela přirozené pro děvče, když nabyde tu trošku literární vzdělanosti, musí svou píli i zřetel obracet k zevnějšímu vzdělání. Tu se musí mnoho jazyků učit ač snad ani vlastní důkladně nezná, tam zas kreslit, malovat, hrát na piano. A co nutnost káže, musí ženské práce dělat a konečně tancovat, chodit do společnosti. A to všechno zabere mnoho času, síly jsou roztrženy. Jaký to div že mladá děvčata nemohou víc času věnovat hlubším myšlénkám, že žijou v přítomnosti – vždyť to nese už směr vychování s sebou. Když děvče porodí, musí zapomenout na krásné ideály. Chlapec má své určité povolání, on se může jemu věnovat celou duší a celým srdcem, proto může k jádru lépe, ať již je povolání jakékoliv."*⁸³

V pubertě, kromě často opakovaného přání blízké duše, nejlepší přítelkyně tedy vztahu čistě duchovního, byla všímavá i ke kvalitám fyzickým. Nikoliv bez humoru se zmiňuje o své kamarádce takto: *"Čím lépe ji poznávám, tím lépe se mi líbí, kdybych byla mužem (nezačni se smáti), byla bych o ní již zamilovaná až po krk."*⁸⁴

Časem si dokonce Libuše, jak se zdá, začala zakládat na svých poměrně originálních postojích k opačnému pohlaví obecně. *"To mužské pokolení za zamilování opravdu nestojí, aby se kvůli němu někdo trápil. Mám na ně takovou zlost, že bych jim byla s to nevím co udělat."*⁸⁵ Zajímavé diskuse měla Libuše se svou budoucí švagrovou Marií Červinkovou, která reaguje na Libušino psaní takto: *"Vzpomínám si také, že jsem Ti posud neodpověděla svého mínění o Tvém soudu o "mužském pokolení", jenž byl velmi osobitý a o němž jsem myslěla, že není Tvůj vlastní (...). Když jsi mi ale pak pravila, že jsou to Tvé průvodní myšlenky, přivedla jsi mě tím na trochu podezřívě o Tobě myšlenky. Jak žes asi mohla zkušenosti (!) o tom, cos pronesla, nabýti? Ačkoli si troufám bez domýšlení říct, že mám v týmh ohledu co se znalosti mužů týče větší zkušenosti, přec není zajisté můj úsudek o nich tak "ostrý". Myslím, že úsudek Tvůj je poněkud (hodně!) jednostranný a neúplný, neboť co jsi řekla o mužských, mohla bys (aneb kdokoli) říct též o ženských – ovšem bylo by obě přepjatostí (...). Patrně jsi se ku svému úsudku dala vést toliko citem (jaká událost byla mi toho příčinou mi ovšem známo není.)"*⁸⁶

⁸³ ANM Praha, fond Libuše Bráfová, Deník, 1. března 1876.

⁸⁴ ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrová, karton č. 3. Dopis z 26. listopadu 1876.

⁸⁵ ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrová, karton č. 3. Dopis z 8. února 1879.

⁸⁶ ANM Praha, fond Libuše Bráfová, karton č. 8.

Albín Bráf

V osmnácti letech, kdy se Libuše začala účastnit společenského života, začala docházet k Riegrům, Braunerům a paní Lauermannové i skupina mladých vyučujících z univerzity – mezi jinými například Goll, Nevole, Stupecký, Heyrovský, Kaizl a Bráf, a to patrně na popud Marie Červinkové-Riegrové. Rokem 1878 je postava Albína Bráfa⁸⁷, tehdy univerzitního docenta a profesora obchodní akademie, zmiňována pravidelně jakožto účastníka společnosti kolem rodiny Riegrových.

Albín Bráf prý od počátku věnoval pozornost Libuši. Ta jej naopak velmi vytrvale ignorovala, jeho jméno vždy zmiňuje pouze ve výčtu ostatních hostů, a to na rozdíl od prakticky celé své rodiny, která s nadějným vědcem prakticky ihned navázala přátelské styky. Nejen že se Bráf stal později spolupracovníkem Františka Ladislava Riegra, ale z akademické půdy se Bráf poměrně dobře znal s Bohušem Riegreml a s Marií Červinkovou-Riegrovou vedl zajímavé diskuse o politice a sociálních otázkách. Později dokonce sháněl Marii dokumenty ohledně její filantropické činnosti.⁸⁸

V lednu roku 1882 se stal Bráf profesorem národního hospodářství na české univerzitě v Praze a usoudil, že na základě právě nabytého postavení může požádat Libuši o ruku. Učinil tak ale nejdříve prostřednictvím jejího otce, a to dopisem z 27. března 1882, v němž popisoval, že ihned, co překročil práh Riegrova pohostinného domu, chová ke slečně Libuši oddanost i úctu a že si nedovede představit svůj život bez ní jakožto milované ženy a své přítelkyně. Že jí vždy chce ctít, šetřit jí a poctivě se starat o její spokojenost. Dále Bráf vypsál své rodinné i hmotné poměry. Rieger jej však odkázal na souhlas své dcery.⁸⁹

Podle zápisků Marie Červinkové-Riegrové se 29. srpna nenadále objevil v Malči Albín Bráf, který přijel z Chotěboře s doktorem Braunem. Tentýž den odpoledne i přes ne příliš přívětivé počasí šla společnost hrát kriket. 30. srpna si Marie zapsala, že má spoustu

⁸⁷ Albín Bráf se narodil 27. února roku 1851 jako nejstarší ze šesti dětí v rodině třebičského úředníka. Roku 1861 byl Albín dán do Prahy, kde studoval na Akademickém gymnáziu. Roku 1869, po dokončení gymnaziálních studií, nastoupil na právnickou fakultu. Ovšem téhož roku zemřel jeho otec a rodina se dostala do poměrně tíživé finanční situace. Přes to studia úspěšně zakončil doktorátem v roce 1874 a následně habilitací v roce 1877 jakožto soukromý docent národního hospodářství.

Gruber, Josef: Životopis. – In: Albín Bráf. Život a dílo. Díl 5. s. 213 – 215.

⁸⁸ ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrová, karton 3.

Albín Bráf posílal Marii důležité materiály ohledně témat jejích přednášek či filantropické činnosti obecně. V dopise ze 3. října roku 1886 jí složitě vypisuje záznamy o mladistvých vězňích v Rakousko-Uhersku, téhož roku a neméně oddaně a pečlivě sesbíral pro Marii informace o zanedbaných dětech. Pokud nemohl pomoci přesnými čísly, alespoň Marii informoval, kdy je možné informace získat.

⁸⁹ Gruber, Josef: Životopis. – In: Albín Bráf. Život a dílo. Díl 5. s. 234 – 235.

povinností, ale že musela kvůli návštěvě mnohé odložit a Libuše že prý není k Bráfovi nepříjemná, ale že se mu spíše vyhýbá. Otec je k němu naopak přívětivý a zdá se, že jej má rád.⁹⁰ O den později, tedy 31. srpna, učinil Bráf Libuši vyznání, ale ta jej odmítla. Byl prý velice nešťastný.⁹¹ Když o tom pak s Riegremluovali, vyčetl Rieger Bráfovi, že jednal příliš ukvapeně, že ho Libuše neměla čas poznat. Albín Bráf to prý uznal a řekl, že počká.⁹² Z následujícího dne pochází i první dopis od Bráfa Libuši: *"Promiňte mě, zranilo-li Vás, co jsem včera k Vám pronesl. Já ve své k smrti zraněné duši celou sou horoucí lásku k Vám odnáším. Však mi větvicka naděje docela neschází, naděje, že nadál jako přítel zas smím s Vámi se setkat, že mě zachováte upomínku přátelskou."*⁹³ a dále dodal (dalo by se říci, že s romantickým fatalismem, nicméně svojí premisu splnil): *"Já jiné ženy hledat nebudu."*⁹⁴ Tuto událost si Libuše do deníku vůbec nezaznamenala. Je pravda, že zápisky v deníku jsou od roku 1879 čím dál tím řidší, ovšem o události se nezmiňovala ani v korespondenci s nikým ze svých blízkých, stejně tak jako nikdo tuto událost nepřipomínal jí. Rodinná přítelkyně Anna Lauermannová-Mikschová ve svých pamětech popisuje, jak se příliš nemluvalo ani o krachu manželství Marie Červinkové-Riegrové s Václavem Červinkou: *"Celá rodina zachovávala aristokratické mlčení, šlo-li o vnitřní záležitosti citové, rodinné."*⁹⁵

Libuše v následujících letech chodila často do společnosti a s Bráfe, který se jí zpočátku vyhýbal, se vídala nadále. On sám jí ještě roku 1883 poslal báseň Fehlenberg, což byl pravděpodobně odkaz k jejím studiím ve Švýcarsku. Jeho jméno sama zmínila jen minimálně: například téhož roku napsala stroze bratru Bohušovi: *"Byl tu Bráf a ptal se po tobě."*⁹⁶ Bráf si později celkem pravidelně dopisoval se všemi ostatními členy rodiny, včetně maminky Marie Riegrové, která dokonce nechávala posílat jeho matce a prarodičům "plody z malečské zahrádky", za které byli Bráfovi velmi vděční a na oplátku zasílali třebičskou specialitu: oplátky.⁹⁷ Sám Bráf nechává v dopise Marii Červinkové-Riegrové pozdravovat matku i bratra, sestru však nikoliv.⁹⁸

⁹⁰ ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrová. Zápisky. 30. srpen 1882.

⁹¹ Z poznámky Bráfova životopisce profesora Grubera, která odkazuje na dopis Tomáše Masaryka ohledně vydání Bráfových pamětí, vyplývá, že se Masaryk stal Bráfovým důvěrníkem po neúspěšné žádosti o ruku Libuše Riegrové. A to i přes to, že si oba pánové politicky příliš nerozuměli. V dopise Gruberovi Masaryk píše: *"Bráf odhalil mi příležitostně tolik intimního, ba nejintimnějšího že jsem se právě tou jeho důvěrou vždy cítil jaksi k němu vázán, i když byl proti mně."*

Gruber, Josef: Životopis. – In: Albín Bráf. Život a dílo. Díl 5. s. 235 a Předmluva vydavatele.

⁹² ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrová. Zápisky. 16. září 1882.

⁹³ ANM Praha, fond Libuše Bráfová, karton 3. Dopis z 1. září 1882.

⁹⁴ tamtéž

⁹⁵ Lauermannová – Mikschová, Anna: Lidé dob minulých. Kniha lidských a básnických osudů. s. 69.

⁹⁶ ANM Praha, fond Bohuš Rieger, karton č. 7. Dopis ze 2. listopadu 1883.

⁹⁷ ANM Praha, fond Marie Riegrová.

⁹⁸ ANM Praha, fond Marie Červinková-Riegrové, karton č. 3.

Diskrétní ticho kolem nepodařené žádosti o ruku bylo přerušeno až roku 1886 dopisem Libuši: *"Pišu Vám, protože mi leží na duši smutek a tesknota, o kterých jsem si myslel, že jen ve chvílích smrti přicházejí. Cítím, že musím mluvit s Vámi, aby bylo mé duši tišeji. Je to týž egoismus, který mě dnes hnal a pravil, abych Vám ještě jednou životě nabídl, co pro mne je půl života a pro Vás nemůže přece ničím být. Procházím v mysli každé Vaše slovo a ta mě nejvíc tanou na mysli, že milujete jiného. A zde začíná pro mě potřeba omluvy. Vyslechněte ji tak mile a laskavě, jako jsme slýchávala, co jsem Vám v tísní citu svěřoval. Člen Vaší rodiny přinesl mi, že jste se rozhodla pro jiného, že mi to sama chcete říci (...). Já jsem se Vám vyhýbal, abych tu bolest v duši svojí neobnovoval (...). Já bych každou chvíli za Vaše štěstí život dal."*⁹⁹

Pokud se Libuše nechala přesvědčit tímto vyznáním, nebo svou matkou¹⁰⁰, není jisté, nicméně další Bráfov dopis o dva měsíce později napsaný, se už nese ve zcela jiném duchu: *"Jak smutno mi bývá po Vás a jak mi každý paprsek vlídnějšího Vašeho smýšlení hluboko do duše padá. Miluji Vás dnes, ne-li více, ne-li méně, nežli tenkrát, když jsem Vám to pojednou pověděl. Ozývaly se hlasy hrdosti, ale hněvu jsem nikdy neměl. Nebylo příčiny. Což jste nejednala se mnou opravdově a právě pro to správně? Jestli o které stránce Vaší povahy mám přesvědčení pevné, je to o Vaší opravdovosti. A což jsem právě já nepoznal ty hlubší stránky ve zvláštěnostech Vaší povahy a nebyl právě jimi k Vám tak váben a připoután? A mohla byste se horšit, že v nejhlubší duši po tom toužím abyste Vy, drahá, jediná, stala se mou přítelkyní a vládkyní nade všecko ceněnou a shovívavou drožkou pro celý můj další život? Já vím, že se to nestane, neprobudí-li se ve Vás, co sama jste jednou nazvala "víc než přátelství". A Vy mě věřte toto: jestli se to kdy probudí (nevím, nedoufám-li směle), budu Vám po celý život, ať přinese protivenství, soudruhem a přítelem věrným a milujícím. Neustávám býti celou duší, celou myslí, celým srdcem, celým svým životem Váš, Váš, Váš. A. B."*¹⁰¹

Jak Libuše na tato vyznání reagovala, není jasné, jisté je to, že Bráfovi zůstala dlužna odpověď, a to ne jen na tento list, ale i na řadu dalších. Nicméně tehdy už alternativu sňatku rozhodně zvažovala. Svědčí o tom i solitérní¹⁰² dopis od budoucí švagrové Marie Červinkové:

⁹⁹ ANM Praha, fond Libuše Bráfová, karton č. 3. Dopis z 1. září 1886.

¹⁰⁰ Milena Lenderová cituje dopis Libuše Bráfové, ale bohužel neuvádí jeho původ: *"Co se týče lásky, dívám se na to střízlivě – sama jsem měla interest pro jiného – jen maminka tomu zabránila, že jsem si ho nevzala, a Albína jsem neměla ráda, teprve když jsem si ho vzala, měla jsem ho upřímně ráda – a nemohu říci, že bych snad byla šťastnější, kdybych dle svého volila, a nemám mamince pranic za zlé, že zasáhla do mého osudu rozhodným způsobem."*

Lenderová, Milena: K hříchu a k modlitbě. Žena v minulém století. s. 77.

¹⁰¹ ANM Praha, fond Libuše Bráfová, karton č. 3. Dopis ze 19. listopadu 1886.

¹⁰² Marii Červinkovou tou dobou celá rodina Riegrova včetně Libuše zavrhl, neboť proti jejich přání se Bohuš chtěl s Marií oženit. Libuše si s Marií psala od puberty, kdy spolu dívky trávily mnoho času na Malči. Marie, ač o pět let starší než Libuše, byla do jisté míry výjimečnou důvěrníci. Její postřehy jsou velmi přesné, nicméně

"Jednou tázala jsi se mne, zda bych "já" si prof. Bráfa vzala, k čemuž jsem odvětila, že si ho sice vážím, že však bych si ho nevzala... Ale z důvodu hlavního proč bych tak neučinila – nevím zda jsem Ti sdělila? Řekla jsem tak pro to, že již tehdy měla jsem na mysli (v duši) jistý ideál (muže) jiný..., jež mám i dnes. Kdyby toho nebylo, mohla bych – i při tom kdybych sice dra Bráfa nemilovala, ale tak si ho alespoň vážila, jako vskutku si ho vážím (a přitom si byla jista, že do jiného se již nezamiluji), že bych neváhala ruku mu podati...- O tom, zda by se Tvá a jeho povaha k sobě hodily – můžeš sama právě posouditi než já. – Myslím jenom tolik: že – žena, jež není jinému vášnivě oddána, nemusila by se cítit nešťastnou po boku muže dobré povahy, vzdělaného, - dobrých snah -, jenž by ji tak miloval – jako že Tebe dr Bráf má tak rád...

Tys toužila po nějakém "povolání", samostatném zaměstnání. Tato soustředěnost je (byla by) sice hezká věc ale –: předně vlastně vskutku není člověk – v žádném povolání zcela samostatným, - (např. co učitelka), pak tato samostatnost přináší nám ženám – v naší společnosti, jaká právě nyní je – více "nepříjemností" různých (ve stycích se světem), než snad tušíš nebo víš...

A pak – konečně – má přece každá žena v sobě alespoň "jiskru" náklonnosti k domácnosti, ke vlastnímu krbu, k rodině, která někdy vzroste v osamělosti ve stesk a činí srdce nespokojeným tužbami... Kdož ví, zdali bys provdáním si právě nedošla – alespoň z části – splnění tužby po nějakém povolání samostatnějším! – "Paní" (vdaná) spíše má všudy přístupu, může působit alespoň v dobročinných spolcích – a na každý způsob má vdaný stav více samostatnosti, než má neb "mívá" dívka žijící u rodičů." ¹⁰³

Zdá se, že se Libuše tou dobou začala smířovat s myšlenkou na sňatek s Brádem. Racionální důvody (ať už to byly ty, které uvedla v dopise Marie Červinková), nebo jiné, začaly převažovat. Je možné, že si Libuše ještě dávala čas na rozmyšlenou, neboť další dopisy od Brády pocházejí až z léta roku 1887, nicméně v těchto už Brád vystupuje jako důvěrník Libušin, z čehož je zřejmé, že i ona jeho začala takto vnímat, nebo, lépe řečeno, on si mohl dovolit se jím vůbec stát ("Vám především přeju, aby tahleta mrazivá skepse brzo roztála na plném svitu slunečním, ve kterém teď tone celá příroda kolem Vás a pro něž Vy máte tolik smyslu a citu (...). Teď u Vás pokvetou růže. Chod'te hodně mezi nimi. Ať Vám dýchají do

nepostrádají humor (viz předešle citovaný dopis Marie Červinkové o Libušině "ostrém odsouzení" mužského pohlaví). "Solitérní dopis" pochází ze 7. ledna 1887 a Marie Červinková v něm píše, že ač se sobě odcizily, pocítuje potřebu se vyjádřit k nynějšímu závažnému rozhodnutí, jež má Libuše učinit.

ANM Praha, fond Libuše Bráfová, karton č. 8. Dopis z 7. ledna 1878.

¹⁰³ tamtéž

duše mír a veselí."¹⁰⁴). V létě 1887 se Bráf stal pravidelným návštěvníkem na Malči a ve dnech své nepřítomnosti Libuši vytrvale psal. Ta jemu prvně odepsala až koncem srpna (!!) a z dopisu je jasně cítit (i přes veškeré smíření se s danou situací) jistá vzdorovitost, které se prostě nechtěla, či neuměla vzdát: *"Vy jste ale ošklivý člověk, nic mě nepíšete, a přece jste slíbil, že budete po patnáctém psát, to je docela nehezké, myslela jsem, že dovedete lépe slovu dostát..."*¹⁰⁵ a list další, v duchu nikoliv nerozdílném, pochází až z konce září: *"Vypadá to, jako byste hrozně nerad psal (...). Počkejte, hněvám se na Vás – chtěla jsem z Malče psát, ale že jste takový nehodný – nic se o mě nedozvíte, pranic Vám nebudu o sobě povídat. V Malči jsme umluvili, že teprve na 3. list odpovím a Váš list byl teprve třetí, mezitím jsem já Vás v Praze navštívila a to bylo přece hezké? a nebylo to umluveno, vidíte, že jsem o mnoho hodnější, než se zdám."*¹⁰⁶

K oficiálním zásnubám došlo až v prosinci roku 1887,¹⁰⁷ mezitím Bráf oslovoval Libuši v listech "Drahá, jediná moje Libuše", "Má Libuško rozmilá" či "Drahé zlaté dítě" a Libuše buďto oslovení vůbec nepoužívala a místo pro něj demonstrativně proškrtnula, anebo napsala: "Vy ošklivý člověče". Nutno dodat, že tato "nerovnoprávnost" se po záhy po svatbě změnila¹⁰⁸.

Libuše Riegrová vstoupila s Albínem Bráfem ve stav manželský 13. února roku 1888 ve svatoštěpánském chrámu a obřad vykonal farář P. Nykles. Celá Riegrova rodina se těšila z Bráfova vstupu do rodiny, nejvíce prý Libušin bratr Bohuš.¹⁰⁹ Na svatební cestu jeli manželé na tři týdny (v březnu 1888) do Itálie a v listopadu téhož roku se jim narodil syn Václav. Manželství bylo šťastné.

¹⁰⁴ ANM Praha, fond Libuše Bráfová, karton 3. Dopis z 20. června 1887.

¹⁰⁵ ANM Praha, fond Albín Bráf, karton č. 3. Dopis z 19. srpna 1887.

¹⁰⁶ ANM Praha, fond Albín Bráf, karton č. 3. Dopis ze 30. září 1887.

¹⁰⁷ jiný zdroj ovšem uvádí už listopad téhož roku

¹⁰⁸ Komunikace manželů nikdy nepostrádala lehce ironizující humor, ale o tom, že Libuše změnila své mínění svědčí hned první její list po svatbě: *"Milý Albíne. Bude Ti asi smutno, myslím stále na Tebe..."*

ANM Praha, fond Albína Bráfa, karton č. 3. dopis z 26. února 1888

¹⁰⁹ Gruber, Josef: Životopis. – In: Albín Bráf. Život a dílo. Díl 5. s. 236

"V kruhu rodinném a pro zájmy národní"

Takto nazvala Marie Červinková-Riegrová jednu z kapitol v matčině životopise. Marie, Bohuš a Libuše skutečně vyrůstali ve výjimečném prostředí kulturní a politické elity národa. Tato duchovost byla ještě ke všemu budována na pevných základech bolzanovské filosofie víry a práce. Připočteme-li k tomu historismus a nacionalismus, dva směry tak typické pro 2. polovinu 19. století, pochopíme, proč Marie Riegrová jednou napsala svojí dceři Marii: *"Milá dcero, to je již tak souzeno – kdo chce být blahobytníkem, musí se stát egoistou – rodina ale, která slouží národu, toho hesla nezná."*¹¹⁰

Navíc zde působil silný étos a autorita dědečka Palackého. *"Když jsem se jednou hlasitěji zasmála, položila Márinka, všecka zděšená prst na ústa. "Mluv šeptem, tam je dědeček. – Tam dědeček píše – víš, tam dědeček píše dějiny českého národa" - Věta byla pronesena s takovou posvátnou úctou, že jsem se od té chvíle na bílé dveře nedívala jinak než na oltář. Úcta před dědečkem a jeho pracovním pokojem byla Riegrovým dětem vštípena od jejich prvních kroků. V tomto předním křídle žádné dítě nezavýsklo, i Bohuš, trochu plachý hoch, i Libuše, maličká, krásná holčička, chovali se tu, jako se vzrostlí lidé chovají v kostele."*¹¹¹

Děti tak pociťovaly jistou závaznost k tomu, čím jsou a hlavně čím by být měly. Bohuš při studiích ve Štrasburku psal jednou své sestře Libuši, že bádá v místním archivu, protože je tam prý mnoho z české historie a těší se, jak dědečka překvapí. Libuše, tou dobou ve švýcarském penzionátu, si posteskla, že by také ráda pro dědečka něco učinila a začala pro něj alespoň vyšívat límec. V Libušině deníku jsou poměrně obsáhle zachyceny okamžiky po Palackého smrti. Ovšem mimo truchlení nad ztrátou milovaného člena rodiny se udála přímo symbolická demonstrace toho, že děti přijaly tezi o tom, že jsou potomky rodiny, jež musí sloužit národu: *"Na konci jsme se s dědečkem loučili – líbali. Nezapomenu na to pak. Bohuš stál – chvíli se zastavil, díval na dědečka: Chci být tebe hodným, drahý dědečku. Ano, tak jsme si všichni tři přáli, abychom nebyli darmo vnukové dědečka."*¹¹²

Marie, jejíž manželství nebylo příliš šťastné, našla však v odkazu své rodiny a v práci jí věnované nejen potřebu a útěchu, ale celý svůj smysl života. Stala se jakousi sekretářkou

¹¹⁰ Červinková – Riegrová, Marie: Marie Riegrová rodem Palacká, její život a skutky. Praha 1892. s. 188.

¹¹¹ Lauermannová – Mikschová, Anna: Lidé dob minulých. Kniha lidských a básnických osudů. s. 11.

¹¹² ANM Praha, fond Libuše Bráfová. Deník. 21. června 1876.

svého otce a její literární činnost byla soustředěná především na téma odkazu její rodiny¹¹³. Na obraze, jenž zanechala, se do jisté míry vytvářelo i celé historické povědomí o Palackých a Riegrových¹¹⁴.

Libušina láska a obdiv k rodičům byly civilnějšího a přirozenějšího rázu než v případě její sestry Marie, která si někdy v období dospívání zapsala: *"Pozor si musím dát, ať se mne nechytí pýcha, když uvidím tatínka jako prvního řečníka sněmu – když uslyším jeho chválu, jak mi tu bude srdce bít!"*¹¹⁵, Libušiny záznamy o rodičích a dědečkovi tak nějak více zobrazují lidi z masa a kostí, než v případě její sestry, která si ideál svých rodičů přímo vytvářela a pokud o nich psala, i přes veškerou snahu o přesnost (používání úředních statistik a podobně) se nezbavila jistého patosu.¹¹⁶

Libuše díky svému sňatku s předním národohospodářským politikem vlastně pokračovala v linii žen z významné rodiny, jež se vdají za neméně významné muže. Jmenováním Albína Bráfa ministrem orby roku 1909 do Bienertovské vlády se stala paní Bráfová "její excellencí". Opatrovnící rodinného odkazu se však stala spíše nedobrovolnou. Přežila totiž jak svého manžela (+1912), tak syna (+1908), ale i matku (+1891), otce (+1903) a oba sourozence (Marie zemřela v roce 1895 a Bohuš v roce 1907). Libuše Bráfová si přála, aby byl byt v Pasířské (tehdy již Palackého) po její smrti zachován jako muzeum a také se tak stalo. Roku 1930 vzniklo Muzeum Františka Palackého a Františka Ladislava Riegra.

¹¹³ Marie Červinková Riegrová byla autorkou knih či studií "Marie Riegrová rodem Palacká, její život a skutky", "Vlastní životopis Františka Palackého", "Terezie Riegrová. Obrázek z Podkrkonoší", "Vzpomínky z mladých let dr. F. L. Riegra"

¹¹⁴ Vojáček, Milan: Odkaz budoucím generacím. Literární obraz vlastní rodiny vytvořený Marií Červinkovou – Riegrovou a jejím chotěm Václavem Červinkou. – In: Žena – umělkyně na přelomu 19. a 20. století. Středočeské muzeum v Rožtokách u Prahy, 2005. s. 209 – 216.

¹¹⁵ Lauermannová – Mikšová, Anna: Lidé dob minulých. Kniha lidských a básnických osudů. s. 20.

¹¹⁶ Vojáček, Milan: Odkaz budoucím generacím. Literární obraz vlastní rodiny vytvořený Marií Červinkovou – Riegrovou a jejím chotěm Václavem Červinkou. – In: Žena – umělkyně na přelomu 19. a 20. století. Středočeské muzeum v Rožtokách u Prahy, 2005. s. 209 – 216.

Červinková – Riegrová, Marie: Marie Riegrová rodem Palacká, její život a skutky. Praha 1892

Summary

Libuše Bráfová, whose maiden name was Riegrová, was born on 20th of June 1860 in Prague. Her grandfather was František Palacký, famous Czech historian of 19th century and her father was an important politician, František Ladislav Rieger. In addition, her family belonged to Czech cultural elite of this time.

Libuše spent her childhood on either at Mac Neven's Palace in Prague or the family summer residence in Maleč near Chotěboř. When she was eleven (in 1871), she started to go to a girlish school. After finishing it, four years later, she went to Switzerland to study languages in a boarding school in St.Gallen. She stayed there for several months, but her foreign studies were not over yet. After one year she arrived to France (in Morges) to study.

She had been given a many-sided education. Libuše Riegrová spoke French, German, English and Russian language, she had lessons in History, Literature, Theology, Geography, Mathematics, Accounting and many more. Her drawing teacher was Amalie Manesová. She also visited school of piano play.

She was brought up in Bolzanos creed, but her faith was not so strong as her sister's, Marie.

Libuše Riegrová had cultured interests. Libuše was a passionate reader and regular spectator of theatre plays. When she was about eighteen, she started to visit balls and society meetings, later called as Salons. Their house in Pasiřská was the centre of the contemporary cultural society in Prague.

When she grew up, she did not know, what to do, but she yearned for free occupation. She did not want to get married, but she did. When she was twenty-eight years old, she married to Albín Bráf, who was professor at university. They had a happy marriage.

Seznam Literatury:

Bráf, Albín: Život a dílo. Díl 1, Paměti. Praha: Vesmír, 1922.

Bráfová – Riegrová, Libuše: Maleč za Františka Palackého a dra Františka Ladislava Riegra.
– In: Vlastivědný sborník východočeský, Svazek IV, 1929. s. 1 – 11.

Červinková – Riegrová, Marie: Marie Riegrová rodem Palacká, její život a skutky. Praha 1892.

Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918. Praha: Academia, 1977.

Gruber, Josef: Životopis. – In: Albín Bráf. Život a dílo. Díl 5. Praha: Vesmír, 1924. s. 213 – 268.

Honcová, Jaroslava: Palacký a Rieger v Říčanech za prusko-rakouské války v roce 1866. – In: F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století. s. 233-236.

Houdková, Zlatuše: Všední život Františka Riegra a jeho rodiny na letním bytě v Malči v letech 1862-1903. – In: Opera Historica 4 (1995), s. 256-265.

Kodrová, Jitka: Pohled do salonu rodiny Braunerovy. – In: Salony v české kultuře 19. století. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1999. s. 134 – 138.

Kořalka, Jiří: František Palacký. Praha: Argo, 1998.

Lauermannová – Mikschová, Anna: Lidé dob minulých. Kniha lidských a básnických osudů. Praha: Sfinx Bohumil Janda, 1941.

Lenderová, Milena: K hříchu modlitbě. Žena v minulém století. Praha: Mladá fronta, 1999.

Lenderová, Milena – Kubeš, Jiří (edd): Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření? Pardubice: Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, 2004.

Lenderová, Milena: Reflexe identity v ženských denících 19. století. – In: Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století. Praha: Národní archiv, 2007.

Lenderová, Milena: Zdenka Braunerová. Praha: Mladá fronta, 2000.

Lenderová, Milena - Rýdl, Karel: Radostné dětství? Dítě v Čechách 19. století. Praha: Paseka, 2006.

Lorenzová, Helena: Hra na krásný život. Estetika v českých zemích mezi lety 1760 – 1860. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2005.

Malínská, Jana: Protichůdné názory české společnosti na vzdělávání dívek a žen v 19. století. – In: F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století. s. 166-180.

Neudorfová-Lachmanová, Marie: České ženy 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci. Praha: Janua, 1999.

Neudorfová L., Marie: Ženy rodiny F. L. Riegra a jejich účast ve veřejné sféře. – In: F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století. s. 146 – 157.

Přenosilová, Věra: Mac Nevenův palác – Památník Františka Palackého a Františka Ladislava Riegra. – In: Staletá Praha. Sv. 23 (1997). s. 7 – 16.

Rak, Jiří – Vlnas, Vít: Česká hra na salon. – In: Salony v české kultuře 19. století. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1999. s. 223 - 234.

Ryantová, Marie: Marie Červinková – Riegrová jako spolupracovnice svého otce. – In: F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století. s. 158 – 165.

Sak, Robert: Desetiletí zlomu. Včera buditelé, dnes lvi salonu? – In: Čas pádu rukopisů. Studie a materiály. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2004.

Sak, Robert: Rieger. Konzervativec, nebo liberál? Praha: Academia, 2003.

Sak, Robert: Salon dvou století. Anna Lauermannová-Mikschová a její hosté. Praha: Paseka, 2006.

Sochorová, Ludmila: Dvě svědectví o salonu u Riegrů v letech 1882 a 1883. – In: Žena – umělkyně na přelomu 19. a 20. století. Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, 2005. s. 217 – 224.

Sršeň, Lubomír: Pražský salon u Palackých a Riegrových. – In: Salony v české kultuře 19. století. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1999. s. 93 – 107.

Štaif, Jiří: František Ladislav Rieger a česká národní elita 19. století. – In: F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století. s. 7 – 21.

Štaif, Jiří: Palacký, Rieger, Bráf aneb česká národní elita mezi prestiží, rodinou a majetkem. - In: Pocta profesoru Zdeňku Jindrovi. Sborník příspěvků k jubilantovým sedmdesátinám. Praha: Karolinum, 2003, s. 103 – 115.

Stloukal, Karel – Marek, Josef Richard: Museum Fr. Palackého a Fr. Lad. Riegra. Praha 1935.

Urban, Otto: Česká společnost 1848 – 1918. Praha: Svoboda, 1982.

Vojáček, Milan: Odkaz budoucím generacím. Literární obraz vlastní rodiny vytvořený Marií Červinkovou – Riegrovou a jejím chotěm Václavem Červinkou. – In: Žena – umělkyně na přelomu 19. a 20. století. Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, 2005. s. 209 – 216.

Vošahlíková, Pavla: Zábava a rozptýlení českých žen v 19. a počátkem 20. století. - In: Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století. Praha: Národní archiv, 2007.

Archivní prameny:

Archiv Národního muzea Praha, fondy:

Bráf, Albín

Bráfová, Libuše

Červinková-Riegrová Marie

Rieger, František Ladislav

Rieger, Bohuš

Riegrová, Marie